

Paul Lazarsfeld, Theodor W. Adorno och den kritiska teorins umgänge med positivistisk socialpsykologi, 1938–2022

Mats Deland & Paul Fuehrer

SAMMANDRAG: Ganska snart efter att *The Authoritarian Personality* publicerades 1950 blandades positiva recensioner med rasande angrepp, inte minst kopplade till kalla krigets antikommunistiska stämningar i USA. En del av kritiken handlade emellertid också om viktiga och komplexa metodologiska spörsmål. På lång sikt visade det sig att den sammansatta metod, med attitydundersökningar, intervjuer och psykologiska tester, som användes i *The Authoritarian Personality* inte fick många efterföljare, medan bokens så kallade F-skala kom att användas i ett mycket stort antal studier i olika ämnen så att den fortfarande, i utvecklade former, i högsta grad är ett levande verktyg. Mats Delands och Paul Fuehrers artikel följer den metodologiska utvecklingen med utgångspunkt i ett möte mellan Paul Lazarsfeld och Theodor W. Adorno i slutet av 1930-talet, när de teoretiska meningsskiljaktigheterna mellan den positivism och kritiska teori som tillsammans låg till grund för *The Authoritarian Personality* först gjordes tydliga, fram till 2000-talets moderna attitydundersökningar i Leipzig och Bielefeld.

NYCKELORD: Frankfurtskolan; kritisk teori; logisk positivism; attitydundersökning; auktoritära attityder; högerextremism; fascism.

PUBLICERINGS Historik: Originalpublicering.

MATS DELAND är docent i historia och lektor vid Mittuniversitetet.

E-POSTADRESS: mats.deland@miun.se

PAUL FUEHRER är lektor i sociologi vid Södertörns högskola.

E-POSTADRESS: paul.fuehrer@sh.se

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Deland, Mats & Paul Fuehrer (2023) "Paul Lazarsfeld, Theodor W. Adorno och den kritiska teorins umgänge med positivistisk socialpsykologi, 1938–2022", i *Den auktoritära personligheten. Det vita fältet IV*, specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 16, s. 223–262. <https://doi.org/10.13068/2000-6217.16.6>

© Författarna/Arkiv förlag & tidskrift 2023 (publicerad 23 november 2023)

Artikeln distribueras enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: erkännande, icke-kommersiell, inga bearbetningar, som medger icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys är en sakkunniggranskad vetenskaplig tidskrift för samhällsvetenskap och historia. Samtliga artiklar publiceras fritt tillgängliga på:

www.tidskriftenarkiv.se

Beständig länk: <https://doi.org/10.13068/2000-6217>

Den här artikeln finns tillgänglig i följande format:

PDF: via beständig länk, <https://doi.org/10.13068/2000-6217.16.6>

TRYCK: ingår i bokutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 384 5

Grafisk utformning och sidnumrering är identisk i pdf och tryck.

Samtliga artiklar i nr 16 (2023), *Den auktoritära personligheten. Det vita fältet IV*, nås via beständig länk, <https://doi.org/10.13068/2000-6217.16>

REDAKTION FÖR NUMRET:

Mats Deland, Paul Fuehrer, Erik Hansson & Anders Ramsay

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys

ISSN: 2000-6217 (för elektronisk resurs)

ISSN: 2000-6225 (för tryckta nummer)

ges ut av

Stiftelsen Arkiv för främjande och spridning
av samhällsvetenskaplig och historisk forskning

genom

Arkiv förlag & tidskrift

Box 1559

SE-221 01 Lund

BESÖK: Stora Gråbrödersgatan 17 a

TELEFON: 046-13 39 20

ARKIV FÖRLAG: arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

TIDSKRIFTEN ARKIV: red@tidskriftenarkiv.se · www.tidskriftenarkiv.se

ANSVARIG UTGIVARE & CHEFREDAKTÖR: Sven Hort

ADMINISTRATIV REDAKTÖR: David Lindberg

REDAKTÖRER: Majsa Allelin, Per Dannefjord, Lisa Kings,

Zhanna Kravchenko, Anna-Maria Sarstrand Marekovic

Paul Lazarsfeld, Theodor W. Adorno och den kritiska teorins umgänge med positivistisk socialpsykologi, 1938–2022

MATS DELAND & PAUL FUEHRER

Jag tror att han är ytterligare ett sådant fall där en utlänning kan uppbringas för halva det pris man skulle behöva betala för en amerikan med likvärdig kompetens.¹

I februari 1938 avbröt Theodor W. Adorno sina doktorandstudier i Oxford och kunde med hjälp av ett arbetsvisum resa till USA. Resan skulle lösa flera problem. För Adornos egen del handlade det om att avsluta en ganska misslyckad sejour vid brittiska universitet, och att över huvud taget få ett amerikanskt visum var en komplicerad process.² Max Horkheimer, som tagit initiativ till resan, ville återförenas – särskilt sedan Erich Fromm från 1937 utvecklat sin psykoanalytiska socialpsykologi åt ett håll som avlägsnat sig från den kritiska teori som Horkheimer ville utveckla.³ Den helt avgörande ekonomiska garantin kom slutligen från Paul Lazarsfeld, en österrikisk Rockefellerstipendiat som stannat kvar i USA efter den fascistiska statskuppen i hemlandet 1934. För hans del handlade det om att utveckla kvantitativa empiriska metoder för lyssnarundersökningar. Han hade läst en uppsats av Adorno från 1932 och breven dem emellan innan ankomsten uttrycker stor optimism och

1. Paul Lazarsfeld till Hadley Cantril och Frank Stanton den 15 december 1937, citerad i Malherek 2022, s. 177.

2. USA hade 1938–41 en årlig flyktingkvot på 27 390 personer och det var inte på något sätt en fördel att vara tysk jude.

3. Se Deland, ”När Freud jobbade gratis”, i denna volym.

intresse för de ståndpunkter Adorno uttryckt där.⁴ Studier av populärkultur var inget nytt för Adorno som sedan 1925 medarbetat i tidskriften *Musikblätter des Anbruch*. Redan 1929, när han inbjöds till redaktionsrådet, hade han föreslagit inrättandet av en avdelning för ”lätt” musik och kitsch – det vill säga populärkultur. Redan här hade hans kritik lett till konflikt med musikbranschen, när hans intresse för de nya tekniska distributionskanalerna konkurrerade med ett tidigare projekt som gick ut på att dra till sig annonser genom att bevaka teknikens utveckling och även bjuda in branschföreträdare att skriva själva.⁵ Framför allt artikeln ”Über den Fetischcharakter in der Musik und die Regression des Hörens” som publicerades i *Zeitschrift für Sozialforschung* 1938 utgjorde sedan startpunkten för en övergripande musiksociologi med fokus på den populära musiken – men när Lazarsfeld fattade sitt beslut grundades det alltså i första hand på en tidigare artikel, ”Zur gesellschaftlichen Lage der Musik” från 1932.⁶

Detta enkla missförstånd om vad det egentligen var Adorno ville utforska ledde till förvecklingar under Adornos första år i USA vilka inte bara påverkade relationerna med Lazarsfeld, utan också kom att föregripa den reaktion och den kritik som senare kom att riktas mot boken *The Authoritarian Personality*. Det handlar om grundläggande vetenskapsteoretiska frågor, men också om politiska prioriteringar och inte minst den utmaning som det politiserade vetenskapssamhälle som vuxit fram ur 1930- och 1940-talens kamp mot fascismen mötte under det kalla kriget. Det är därför motiverat att inleda en diskussion om mottagandet av Berkeleygruppens studie med den förhistoria som inleddes på ett institut för lyssnarundersökningar åren innan andra världskriget. Erfarenheterna därifrån, inte minst mötet med en mer kvantitativt orienterad, empirisk samhällsvetenskap, kom att påverka Adornos vetenskapssyn och därmed också *The Authoritarian Personality* – även om de tre andra deltagarna i Berkeleygruppen bidrog med sina perspektiv. Det ska inte heller glömmas bort att det metodologiska tillvägagångssätt för genomförandet av attitydstudier, statistisk datahantering och dataanalys som tillämpades i

4. Wiggershaus 1994, s. 237–238.

5. Levin & von der Linn 1994, s. 316–319.

6. Adorno 1969, 342; 1938; 1932.

Lazarsfelds undersökningar hade utvecklats först under slutet av 1920-talet, vilket innebar att det var en relativt ny och oprövad vetenskap ännu i snabb förändring. Den kvalitativt inriktade, filosofiska sociologi och filosofi som Adorno företrädde hade funnits betydligt längre och var mer etablerad. Rätt snart skulle de kvantitativa studierna ta överhanden, och det är en liten del av den processen som vi kommer att följa i den här artikeln – men för de historiska aktörerna var det långt ifrån en självklarhet.

Efter att ha betraktat Adornos tid i Lazarsfelds radioprojekt 1938–40, kommer vi att titta på i vilken mån de konfliktlinjer som blev tydliga under deras första möte går igen i diskussionen om *The Authoritarian Personality* från dess publicering fram tills idag. Det är i hög grad en historia om teknifiering och vetenskaplig avpolitisering men förhoppningsvis kan vi bidra till ett starkare historiskt medvetande inom sociologins och socialpsykologins sätt att närma sig sina undersökningsmetoder. Metoder växer trots allt inte på träd och är därmed inte naturgivna. De skapas, utvecklas och används av människor.

Skalor och attityder

Paul Lazarsfeld, matematiker i grunden, hade 1933 tillsammans med psykologen Marie Jahoda och juristen Hans Zeisel publicerat en banbrytande socialpsykologisk studie, *De arbetslösa i Marienthal*.⁷ Det finns likheter mellan den studien och den undersökning av den tyska arbetarklassens klassmedvetande som Erich Fromm samtidigt utförde åt Institut für Sozialforschung – men som till stor del publicerades först flera decennier senare: i båda fallen handlade det om att förstå arbetarklassens oväntat svaga militans och organisationsförmåga när kapitalismen råkade i kris.⁸ Marienthalstudien präglas av en metodologisk öppenhet där forskarna använder en blandning av kvalitativa och kvantitativa metoder i syfte att undersöka sociala förhållanden, en medveten metodologisk pluralism som författarna kallar för ”sociografi”. De blandar deskriptiv statistik som kvantitativa mätningar av till exempel gånghastighet

7. Jahoda, Lazarsfeld & Zeisel 2014.

8. Se Deland, ”När Freud jobbade gratis”, i denna volym, s. 195–203.

med kvalitativa intervjuer men även inslag av deltagande observation (exempelvis en klädinsamling). Kombinationen av metoder var typisk för perioden och berodde bland annat på att den statistiska socialpsykologin ännu var outvecklad eller om man så vill – att den ännu inte blivit en egen vetenskap med ett etablerat vetenskapligt paradig.

Samma år publicerade den amerikanske psykologen Rensis Likert en artikel som visade att attityder kunde mätas med nästan samma säkerhet som vid kombinerade studier bara med hjälp av väl utprovade frågor och statistiska tester. I den så kallade Likertskalan bedöms varje påstående enligt en flergradig skala (från till exempel instämmer inte alls till instämmer helt och hållet). Därigenom omvandlas de uttryckta attityderna till siffervärden och i nästa steg görs en statistisk analys av svaren på en uppsättning frågor och de sammanförs till en skala där överensstämmelserna mellan svaren sedan kan testas. Likert presenterade sin skala som ett alternativ till Thurstoneskalan, där i stället värdet på dikotoma omdömen graderas med hjälp av en panel ”domare” som ska bedöma de respektive omdömenas vikt enligt en skala. Likertskalan var mindre arbetsintensiv eftersom resultaten kunde bedömas så snart de kommit in. Den hade också en ytterligare fördel: antalet frågor (”*items*”) kunde reduceras ytterligare genom statistiska test som bedömer huruvida samma tillförlitlighet (reliabilitet) och relevans (validitet) kan uppnås med hjälp av ett mindre antal, strategiskt utvalda frågor som har tillräcklig grad av diskriminationsförmåga (*discriminatory power*) när det gäller den attityd eller opinion som ska undersökas. Även detta sparade arbete och med kortare frågeformulär minskade inte minst risken för att många undersökningspersoner inte skulle orka svara på alla frågor, eller att de skulle svara på slentrian.⁹

Utvecklingen av de statistiska verktygen, och sammanvägningen av flera frågor, gjorde det motiverat att fråga sig vad det egentligen var man mätte – vad en attityd egentligen är. Begreppet kommer (i sin moderna vetenskapliga betydelse) ursprungligen från en studie av polska bönder som emigrerat till USA, publicerad 1918–27 av sociologerna William I. Thomas och Florian Znaniecki.¹⁰ De var i första hand intresserade av

9. Likert 1932–33, s. 36–41.

10. Thomas & Znaniecki 1918.

att undersöka i vilken mån immigranterna tog till sig ett modernt förhållningssätt präglad av flexibilitet och utveckling, och attityden blev ett samlingsbegrepp för allehanda psykologiska motivorienterade förändringar som framkom i undersökningen. I deras tappning ställdes begreppet attityd (som i första hand var Thomas begrepp) mot ett annat begrepp, socialt värde (i första hand Znanieckis begrepp). Det sociala värdet var den mening som vanor och kulturella symboler hade i assimileringprocessen, och attityd var de undersökta personernas förhållningssätt till dessa meningsfulla vanor och symboler. Vad tiden led ändrades attityderna och andra sociala värden tog de gamlas plats, men författarna kunde visa att resultatet snarare blev en kombination av de båda kulturerna än ett totalt byte.¹¹ I ursprungsbetydelsen handlade det alltså om ett begrepp som användes för att förstå kulturell förändring, och i praktiken omfattade en mängd både psykologiska och andra motiv, medvetna eller inte. Men ganska snart började det leva ett eget liv.

Ungefär tio år senare definierades begreppet på nytt av Thomas elev Ellsworth Faris, nu som en disposition (beredskap eller benägenhet att handla på ett visst sätt). Den behavioristiskt inspirerade Read Bain gick ytterligare ett steg längre och betraktade attityden snarare som ett ”ganska stabilt öppet beteende” som kunde undersökas genom observation.¹² Distinktionen mellan disposition – det vill säga benägenhet att förhålla sig på ett visst sätt som i sin tur är en effekt av en eller flera bakomliggande faktorer – och beteende – det vill säga, attityden är ett beteende i sig som registreras utan att något antagande görs om bakomliggande faktorer – är fortfarande central inom attitydforskningen. Men i båda fallen kopplas begreppet bort från den konkreta situation eller process som det skapades för att förstå och blir, som psykologen Morus Markard påpekat, en variabel snarare än en kategori. I den empiriska psykologins händer kom det att beteckna en undersökningsteknik, där känslomässiga reaktioner skulle lockas fram genom användningen av frågeformulär. Det är i den betydelsen attityd används i psykologiska statistiska undersökningar av den typ som Rensis Likert och Louis Leon Thurstone utförde, där

11. Thomas & Znaniecki 1918, s. 1–19. Det ska sägas att författarna aldrig egentligen definierar begreppet, och de använder det även om sig själva och sin inställning till det vetenskapliga hantverket. Se även Burakowski 1988.

12. Faris 1931, s. 3–14; Bain 1928. Vi följer här Reimer-Gordinskaya 2016, s. 33.

avsikten är att förstå övergripande förändringar bland många människor, inte den enskildes bevekelsegrunder.¹³ Som Markard också påpekar förutsätter den konventionella attitydforskningen att svaren frikopplas från de historiskt bestämda orsaker och överväganden som framkallat dem. Det tillhör ju teknikens förutsättningar att det inte går att veta varför en undersökningsperson svarar på ett visst sätt, och själva undersökningssituationen, att ett frågeformulär ska fyllas i och konstruerade förhållningssätt till påhittade eller stilsierade företeelser ska redovisas, innebär att subjekten objektiveras och förlorar agens.¹⁴ De blir leverantörer av attityder, och därmed bärare av sociala trender, snarare än aktörer i sin egen rätt – vilket är själva avsikten men för den skull inte problemfritt. Som pionjären Thurstone betonade, var attityden en affekt, en icke-kognitivt förorsakad reaktion på en viss stimulans och anvisningarna i de medföljande instruktionerna är i allmänhet avfattade på det viset att den typen av reaktion ska framkallas och isoleras. Avgörande för resultatet är att det kognitiva elementet, alltså det medvetna och därmed i tid och rum förankrade avgörandet skalats bort när frågorna formulerades, enklast genom att de gjorts om till påståenden, gärna provocativa, som undersökningspersonen får reagera på.¹⁵ En ytterligare konsekvens är att den attityd som registreras i undersökningarna kanske aldrig uttryckts (av just den personen) om den inte efterfrågats.

I praktiken förankras resultaten av attitydundersökningar i allmänhet både med hjälp av basvariabler (till exempel plats i det ekonomiska systemet) och kontextuella resonemang, men kopplingen mellan dem och attityderna utgörs alltid av någon form av antaganden i efterhand. Även om undersökningen kompletteras med omfattande intervjuer är kopplingen mellan dem och svaren i enkätundersökningen konstruerad i efterhand och därmed osäker. Eftersom attitydbegreppet på alla de här visen saknar exakt definition och är förankrat i metoden snarare än i de samhällsförhållanden som ska undersökas riskerar teoriutvecklingen att inriktas just på metodförbättringar snarare än teoretisk och begreppslig förfining.¹⁶ Det finns därmed en risk för att fokuseringen på statistisk

13. Markard 1984, s. 48; se Reimer-Gordinskaya 2016, s. 33.

14. Markard 2006, s. 194–195.

15. Markard 2006, s. 185.

16. Jfr Reimer-Gordinskaya 2016, s. 33–40.

tillförlitlighet (reliabilitet), som är en förutsättning för att man ska ha ett empiriskt resultat över huvud taget, blir viktigare än de resultat som tas fram och att attityderna lever sitt eget liv frikopplade från sitt sammanhang. Det är med den insikten vi går vidare till mötet mellan Adorno och Lazarsfeld.

Det röda Wien – och det rödare Tyskland

Paul Lazarsfeld (1901–76) var på många sätt en produkt av det röda Wien. Hans mor Sophie Lazarsfeld förestod socialdemokraternas familjerådgivning under Julius Tandler, som Wilhelm Reich kritiserade i slutet av sin tid i staden.¹⁷ Hon var utbildad i Alfred Adlers variant av psykoanalys, och samlade den feministiska opinionen inom den mansdominerade socialdemokratin i en intellektuell salongsverksamhet i sitt hem.¹⁸ Det har sagts att hon egentligen stödde Reich, men inte vågade vara illojal mot partiet.¹⁹ Sonen Paul arbetade som gymnasielärare i matematik samtidigt som han besökte seminarier vid den psykologiska institutionen vid Wiens universitet under paret Karl och Charlotte Bühler.²⁰ Under 1920-talet var det paret Bühler som utgjorde behaviorismens främsta svar på det psykoanalytiska och gestaltpsykologiska inflytandet men såvitt känt är träffade paret Bühler aldrig Freud trots decenniernas verksamhet i samma stad.²¹ Charlotte Bühler var en barnpsykolog som gärna använde statistiska metoder och hon anlätade Paul Lazarsfeld som sin assistent; han har senare sagt att det var där han utvecklade sin administrativa talang.²² Även barnpsykologen Else Frenkel-Brunswik, som senare blev en viktig medarbetare i Berkeleygruppen, arbetade som assistent åt Charlotte Bühler och kände Lazarsfeld väl.²³

17. Se Deland, "När Freud jobbade gratis", i denna volym, s. 155.

18. Wasserman 2014, s. 55.

19. Gruber 1991, s. 170. Friedrich Adler, som 1916 mördade den österrikiske premiärministern, bodde med familjen Lazarsfeld. Sophie Lazarsfeld lämnade Wien för New York 1938. Hon överlevde sin son – de hade sporadisk kontakt – och avled 1976.

20. Lazarsfeld 1969, s. 273f.

21. Jahoda 1969, s. 422.

22. Lazarsfeld 1969, s. 286.

23. Jahoda 1969, s. 422.

Lazarsfeld fick 1927 möjlighet att upprätta ett eget institut, Wirtschaftspsychologische Forschungsstelle, inom psykologiska institutionen vid Wiens universitet och publicerade bland annat en bok om omständigheterna kring ungas yrkesval. Det stora projektet i Marienthal, där statistik och kvalitativa etnologiska metoder blandades, inleddes 1930 och även om de egna kamraterna i Wiens socialdemokrati gav studien ett svalt mottagande väckte den intresse i USA, där Chicagoskolans stadsociologi samtidigt började uppmärksammas.²⁴ Han inledde en vistelse som Rockefellerstipendiat i USA i september 1933 och efter den fascistiska kuppen under Engelbert Dollfuss i Österrike i februari 1934 förlängdes stipendiet. Året därpå, 1935, anställdes han vid University of Newark i New Jersey och startade ett eget institut där 1936.²⁵ Från 1935 anlätades han av Horkheimer, som anlant till New York året innan, för att analysera den schweiziska delen av det som blev *Studien über Autorität und Familie*. Därefter fortsatte samarbetet med Horkheimer samtidigt som han hjälpte medarbetare från Wien. Exhustrun Marie Jahoda (arreserad och utvisad från Österrike 1937) stannade dock i Storbritannien och reste till USA först efter kriget.²⁶ Den första empiriska studie som Horkheimergruppen publicerade i exilen i USA, Mirra Komarovskys avhandling *The Unemployed Man and His Family* (1940) var i allt väsentligt en fortsättning på de studier som gjorts i Wien och försedd med en introduktion av Lazarsfeld.²⁷

24. Studien hade visserligen kommit till på socialdemokratiskt initiativ men finansierades huvudsakligen av Rockefellerstiftelsen (som var djupt involverad i biståndsverksamhet av olika slag i Wien under hela mellankrigstiden). Den gavs ut i Tyskland, i Leipzig, genom Bühlers medverkan sedan de socialdemokratiska förlagen tackat nej, och fick bara två recensioner i Österrike. En av dem skrevs av Käthe Leichter – Sophie Lazarsfelds vän och medarbetare, som använde boken för att angripa Otto Bauer och partiets passiva politik mot det fascistiska hotet. Den andra skrevs av studentpolitikern Ludwig Wagner, vän till paret Lazarsfeld–Jahoda och radikal kritiker av socialdemokratin. Wasserman 2014, s. 158–160, 184–185.

25. Lazarsfeld 1969, s. 276.

26. Huvuddelen av föregående bygger på biografen i Wiggershaus 1994, s. 166–167, se även Lazarsfeld 1969.

27. Komarovsky 1940 hade också ett förord av Horkheimer där boken dock presenterades som en fortsättning på *Studien über Autorität und Familie*, Institut für Sozialforschung exilantologi från 1936. Se även Wiggershaus 1994, s. 169.

Liksom Horkheimer försökte han återsamla forskare från sin gamla institution. Efter fem år hade han etablerat sitt institut i Newark och hade kontakter både med Horkheimer och andra viktiga personer vid Columbiauniversitetet på andra sidan Hudsonfloden i New York.²⁸ De medel som Adorno skulle anställas för kom från ett stort forskningsanslag administrerat av Princetonuniversitetet, också i New Jersey.²⁹ Ytligt sett handlade det om lyssnarundersökningar mer eller mindre anpassade efter behoven hos olika radioföretag men det fanns också ett övergripande intresse från finansörerna (som stod nära Roosevelts New Deal-administration) av att skaffa underlag för en större ansökan om nya radiofrekvenser vikta för utbildningssändningar i icke-kommersiellt syfte.³⁰ För Lazarsfeld och hans närmaste medarbetare påminde lyssnarundersökningarna metodologiskt sett om de studier av social stratifiering som de bedrivit i Österrike, där det också handlade om att hitta metoder för att utvinna kunskap ur stora datasamlingar med lite information om varje individ.³¹

Liksom sina uppdragsgivare hade Lazarsfeld en ambition att fördjupa analysen genom att inkludera kompletterande kvalitativa metoder. I december 1937, ett par månader efter att de samtal ägt rum som ledde till rekryteringen av Adorno, arrangerade Lazarsfeld en middag för några av de psykoanalytiker, bland dem Erich Fromm, som han tidigare samarbetat med men inte träffat i samband med Fromms undersökning. Tanken var att analytikerna skulle berätta om tillfällen när deras patienter på olika sätt berört radioutsändningar i sina behandlingssamtal. Fromm skrev sedan en redogörelse på ett halvdussin sidor. Mer kom inte ut ur det försöket, men det illustrerar önskan att använda även kvalitativa metoder.³²

28. Lazarsfeld 1969, s. 289.

29. Horkheimer hade kontaktat Adorno redan i oktober 1937 och mellan Lazarsfeld och Adorno utväxlades flera brev under hösten. Paret Adorno reste till USA efter en tre veckors vistelse tillsammans med Walter Benjamin i San Remo. Wiggershaus 1994, s. 236–240.

30. Shepperd 2022, s. 142–145.

31. Lazarsfeld 1969, s. 312.

32. Lazarsfeld 1969, s. 319–320.

Lazarsfeld och Adorno

I ett brev till Adorno i slutet av november 1937 förklarade Lazarsfeld den roll han föreställde sig för honom: ”letandet efter fakta kan förbättras extremt mycket genom att föregås av omfattande teoretiskt tänkande”. Samtidigt, förklarade han, måste ytterligare steg tas i förhållande till de artiklar som Adorno dittills publicerat: ”1) mot ett empiriskt forskningsproblem; 2) mot ett faktiskt utförande av fältarbetet”.³³ Adorno gav ett positivt svar i januari 1938 och berättade att han för tillfället arbetade med just erfarenhetsbegreppet – vilket dock syftade på den bok han skrev om filosofen Husserl, snarare än på empiriska undersökningar. Han nämnde också att han börjat undersöka hur musiken förändrades av att distribueras via radio, vilket syftade på den artikel om musikens fetischkaraktär som skulle publiceras senare samma år.³⁴ I Lazarsfelds svar betonades åter att vad som förväntades var ”faktisk forskning bland lyssnare”.³⁵

Det är väl känt att samarbetet mellan Adorno och Lazarsfeld inte utvecklades som någon av dem hoppades, och Adornos kontrakt förlängdes inte. Det finns en tendens i litteraturen att förklara den konflikten med att Lazarsfeld vistats längre i USA och tagit till sig både amerikanska metoder och ledningsfilosofi. Men det fanns från början viktiga politiska skillnader dem emellan. Adorno var trots allt leninistisk marxist, om än av ganska esoterisk art, och den psykologi han tog till sig var Freuds psykoanalys, allra helst de delar Freud utvecklat tidigt i sin bana före de förändringar av teorin som kom under 1920-talet (precis som fallet i början var med både Reich och Fromm).³⁶ Lazarsfeld var ett barn av den radikalt reformistiska wienska socialdemokratin, teoretiskt ledd av Otto Bauer; han var utbildad inom konventionell, behavioristisk och experimentell, psykologi och säkert även påverkad av sin mors Adlerska psykoanalys som var politiskt radikal men kliniskt mer konventionell än den freudianska. Han var också påverkad av den logiska positivismen: Rudolf Carnap hade hört till makarna Buhlers onsdagsseminarium

33. Lazarsfeld till Adorno den 29 november 1937, citerat i Wiggershaus 1994, s. 238.

34. Adorno till Lazarsfeld den 24 januari 1938, i Wiggershaus 1994, s. 238.

35. Lazarsfeld till Adorno den 3 februari 1938, i Wiggershaus 1994, s. 239.

36. Om Adornos förhållande till Lenin, se Cutrone 2011, samt Adorno & Horkheimer 2011, s. 69.

i Wien.³⁷ Det fanns med andra ord redan innan emigrationen en betydande skillnad i utgångspunkter.

Lazarsfeld hade innan Adornos ankomst förklarat sina ståndpunkter i en artikel i den av Horkheimer och Friedrich Pollock redigerade *Zeitschrift für Sozialforschung*. Artikeln, skriven på engelska med titeln ”Some remarks on the typological procedures in social research” var en utveckling av tankar liknande dem Likert presenterat några år tidigare, nämligen hur studier av komplicerade sammanhang kan utföras med en mindre arbetsinsats och kanske också större säkerhet genom en statistisk begreppsutveckling som han kallar *reduction*.³⁸ Genom den omvända manövern, kallad *substruction*, kunde man, föreslog han, vidare med logiska hjälpmedel konstruera ett begreppsrum av de möjliga kombinationer av dimensionerna som det var värt att undersöka. Det skulle innebära ett mer strukturerat arbetssätt än att, som var det vanliga på den tiden, intuitivt pröva sig fram.³⁹

En viktig utgångspunkt för artikeln var hur Fromm i den studie som publicerades i *Studien über Autorität und Familie* (1936) kopplat begreppet auktoritet till barnuppfostran och relationerna mellan föräldrar och barn. En del av analysen hade då byggt på att utträna vilka aspekter som kunde anses mest representativa för relationen – ett mångdimensionellt fenomen hade alltså reducerats till, väsentligen, två dimensioner. Tanken är att analytiska dimensioner som visar stark samvariation kan reduceras så att bara en av dem används som indikator för de övriga (möjligen är det talande för honom som person eller hans sammanhang att han exemplifierar sitt resonemang på ett väldigt långsökt sätt med att en gradering av en kvinnas skönhet kan utgöra ett proxyvärde för uppgifter om hennes längd, vikt och så vidare). Metoden utgår från Thurstone-skalans förfarande med utomstående bedömare, men intressant i det här sammanhanget är att den liksom Likertskalan i första hand syftar till en

37. Jahoda 1969, s. 431.

38. Lazarsfeld 1937, s. 128f. Lazarsfeld hade träffat Likert redan i början av sin amerikanska vistelse och lät honom läsa en av de marknadsstudier som genomförts av institutet i Wien. Under andra världskriget kom de att samarbeta med studier av den amerikanska krigsmoralen. Lazarsfeld 1969, s. 296–297.

39. Lazarsfeld 1937, s. 133, 137–138.

reducering av undersökningsobjektet.⁴⁰ Diskussionen syftar till vad som skulle kunna kallas en ”vetenskapens vetenskapliga arbetsledning” eller taylorism där forskarens subjektiva bidrag reduceras.⁴¹

Radion som en spegelbild av klassamhället

Bortsett från de smått berömda personliga faktorerna, framför allt en viss arrogans och förutfattade meningar från Adornos sida (han skulle senare halvt om halvt tillstå att vistelsen i USA inneburit en betydande personlig utveckling), var det alltså en grundläggande teoretisk och i förlängningen politisk konflikt som präglade samarbetet.⁴² För Lazarsfelds del var saken enkel: Adorno skulle skapa ett frågeformulär för framtida undersökningar som skulle inbegripa den förståelse för den musikaliska produktionens villkor som han uppvisat i Horkheimers och Pollocks tidsskrift.⁴³ För Adornos del var saken i princip lika enkel: han kunde inte skriva ett sådant frågeformulär, han förstod över huvud taget inte hur det skulle gå till.⁴⁴

För att förstå konflikten måste man ha i minnet att Adorno aldrig hade stött på fenomenet kommersiell uppdragsforskning tidigare och han beskriver i en text skriven trettio år senare hur han med stigande förvåning gick från rum till rum och pratade med kollegorna och ”hörde ord som ’Gillande- eller Ogillandestudie’, ’framgång eller misslyckande för ett program’ av vilka jag till en början förstod väldigt lite”.⁴⁵ Delar av verksamheten påminde med andra ord mer om dagens marknadsorienterade lyssnar- eller tittarundersökningar än om egentliga sociologiska studier. Som han konstaterade fanns det inget utrymme i projektbeskrivningen för att ifrågasätta det kommersiella radiosystem som i förlängningen bekostade forskningen. Men det egentliga problemet var metoden. Som Adorno beskriver det:

40. Lazarsfeld 1937, s. 133–136.

41. Om vetenskaplig arbetsledning inom industrin, se Braverman 1982.

42. Se t.ex. Morrison 1978, s. 348f.

43. Lazarsfeld 1969, s. 324.

44. Adorno 1969, s. 344.

45. Adorno 1969, s. 342.

Å andra sidan föreföll det mig, och jag är ännu övertygad om, att inom den kulturella sfären är det som av perceptionspsykologin betraktas som en ren "stimulus" i själva verket, kvalitativt bestämt, en fråga om "objektiv ande", möjlig att få kunskap om i sin objektivitet. Jag motsätter mig att slå fast och mäta effekter utan att relatera dem till dessa "stimuli", det vill säga det objektiva innehåll som kulturindustrins konsumenter, radiolyssnarna, reagerar på.⁴⁶

Vad Adorno är ute efter här är att det inte går att bortse från den påverkan som radion, och populärmusiken i stort, redan haft på själva lyssnandet. På vetenskapsteoretisk nivå skulle han återkomma till dessa tankar i sin bok om Husserl, men det handlade här också om att kritisera det ensidiga variabeltänkandet.⁴⁷ I botten låg vidare för Adornos del en kritik av den behavioristiska grunden:

Eller, för att formulera saken mer genomtänkt: forskningen måste fortfarande avgöra i vilken mån de subjektiva reaktionerna hos de studerade personerna verkligen är så spontana och direkta som subjekten antar; och hur pass involverade inte bara metoderna för spridning och apparatens suggestionskraft utan också de objektiva implikationerna hos det material som lyssnarna konfronteras med är. Och slutligen, det måste fortfarande avgöras i vilken mån övergripande sociala strukturer, och även samhället som helhet, ingår i spelet.⁴⁸

Även om det teoretiskt sett skulle vara möjligt att från de svar som man fick från exempelvis lyssnarundersökningar resonera sig fram till de sociala strukturer som bestämmer hur lyssnarna reagerar på olika typer av påverkan, skulle även den analysen, konkluderade Adorno med hänvisning till Durkheim, inte komma längre än till genomsnittsmått.⁴⁹ I stället måste karaktären hos det utsända analyseras, inte bara hur det togs emot.

Lazarsfeld hade inlett deras samarbete med att be Adorno skriva ner sina övergripande synpunkter, så att de kunde diskuteras med övriga inblandade. Detta ledde till ett 160 sidor långt memorandum kallat "Music in Radio" där Adorno kritiserade de metodologiska utgångspunkterna. Lazarsfeld hängde särskilt upp sig på de återkommande

46. Adorno 1969, s. 343.

47. Tankarna utvecklades först i artikeln Adorno 1940 och sedan i boken Adorno 1956, s. 5–18.

48. Adorno 1969, s. 343–344.

49. Adorno 1969, s. 345–346.

referenserna till musikens fetischkaraktär, och önskemålet om ett frågeformulär blev då ett sätt att se om tankarna kunde konkretiseras. Lazarsfeld bad också om en kortversion av memorandumet och presenterade det för sin chef John Marshall, vilket alltså ledde till att projektmedlen för Adornos del inte förlängdes.⁵⁰ För Adorno var det övergripande problemet liksom tidigare att metoden – att fråga lyssnarna hur de uppfattade radioutsändningarna (i det här fallet staden New Yorks reklamfria musiksändningar) inte inbegrep någon uppfattning om hur lyssnarna fungerade, eller hur radiolyssning alls gick till.⁵¹ Det fanns inte heller någon avsikt att ta reda på de långsiktiga effekter som radiosändningarna kunde ha, exempelvis på förmågan att tillgodogöra sig musikaliska upplevelser.⁵²

För egen del presenterade Adorno senare en teori om att lyssnandet standardiserats på ungefär samma sätt som ekonomin i övrigt, och att lyssnandet snarare än musikalisk njutning och personlig utveckling handlade om positionering i förhållande till en kollektiv musikupplevelse, och skapandet av det han kallade pseudoindividualisering, det vill säga standardiserade individer som upplever sig unika. Han hade tidigare konstaterat att musiken anpassats efter förenklade former som vann anklang hos största möjliga publik, och fruktade därför att de undersökningar han skulle medverka i kunde leda till en fördjupning av den tendensen, om inte bara musiken utan även utsändningarna skulle anpassas efter standardiserande mönster. De här tankarna (som han senare skulle utveckla i sin musiksociologi och estetiska teori under efterkrigstiden) sammanfattades 1941 i artikeln ”On popular music” som publicerades i ett temanummer om radiostudier i Horkheimer och Pollocks tidskrifts (omdöpt till *Studies in Philosophy and Social Science*) sista årgång.⁵³ Om man betraktar det temanumret, liksom en del ytterligare artiklar som publicerades åren efter, är det svårt att se Adornos tid i radioprojektet, som avslutades efter två år och aldrig var mer än en halvtidstjänst, som det

50. Lazarsfeld 1969, s. 322–324; Wiggershaus 1994, s. 243.

51. Lazarsfeld 1969, s. 322.

52. Adorno 1969, s. 343.

53. Adorno & Simpson 1941. En svensk översättning, ”Om populärmusik”, finns på <https://www.marxists.org/svenska/adorno/1941/popularmusik.htm> (15 september 2023).

misslyckande det brukar framställas som.⁵⁴ Det är tydligt att både Lazarsfeld och Adorno lärde sig en del under perioden, och närmade sig varandra vetenskapligt – i samma tidskriftsnummer publicerade Lazarsfeld en artikel där han jämförde sin metod, *benevolent administrative research* (ungefär ”välmenande administrativ forskning”) med kritisk forskning som, som han såg det, kombinerade en historisering av forskningsobjektet med en önskan att gynna ”grundläggande mänskliga värden”.⁵⁵ Som David Jenemann konstaterar är Lazarsfelds beskrivning av den kritiska teorin så inkännande att den till och med föregriper Horkheimers och Adornos *Upplysningens dialektik* – det var inte brist på kunskap som motiverade Lazarsfelds metodologiska val.⁵⁶ Episoden är givetvis intressant som ett möte mellan två vetenskapsideal – det positivistiska som det utvecklats av österrikaren Lazarsfeld, med rötterna i hemstaden Wiens logiska empirism, och den kritiska teorin med rötterna i tysk idealism och leninistisk marxism. Det går till och med att säga att utgången av konflikten innebar ett (positivistiskt) vägval för kommunikationsforskningens framtida utveckling.⁵⁷

I det här sammanhanget är det emellertid viktigare att Lazarsfeld och Adorno stod för två sätt att utveckla specialdisciplinen *attitydstudier*. För Lazarsfelds del låg fokus på en logiskt utarbetad operationalisering, där mätningarnas tillförlitlighet stod i centrum. Det låg i uppdragsforskningens natur, med tanke på att hans forskningscentrum levde på externa kontrakt, huvudsakligen med kommersiella aktörer. För Adornos del handlade det snarare om att utveckla en övergripande samhällsteori, där de empiriska undersökningarna utgjorde en del men inte huvudfokus för arbetet. Därmed fanns det ingen egentlig anledning att arbeta sig bort från de kombinerade metoderna.⁵⁸ I en annan artikel, som publicerades först 1945, skärpte han kritiken av radiomusiken som distributionsform (snarare än musikform) och hävdade att genom mekanismen *plugging*, det vill säga att radiostationer valde ut vissa inspelningar (och därmed

54. Adorno 1969, s. 341–342.

55. Lazarsfeld 1941, s. 9.

56. Jenemann 2007, s. 16–17.

57. Shepperd 2022, s. 156.

58. Adorno 1969, s. 350f; Wiggershaus 1994, s. 244.

vissa musikaliska karaktärsdrag) som spelades om och om igen, uppnåddes vad som i praktiken innebar en infantilisering av lyssnaren på ett sätt som han liknade vid sömntortyr. Dessa effekter, menade han, gjorde det svårt att hävda att en lyssnarforskning som inte samtidigt utgick från en analys av samhället som helhet, verkligen kunde vara *benevolent*.⁵⁹ I ett länge opublicerat stycke skrivet ungefär samtidigt och tänkt för men inte från början inkluderat i aforismsamlingen *Minima Moralia* (1951) dömde han ut möjligheten att komma åt sociala processer med hjälp av kvantitativa metoder:

Lyssnandets regression kan bara härledas ur konsumtionsprocessen som samhällslig tendens och beläggas via specifika drag. Den kan inte deduceras ur godtyckligt isolerade och därefter kvantifierade konsumtionsakter. Att förvandla dessa till kunskapstester är att själv förutsätta upplevelsens död och operera ”upplevelsefritt” när det man skulle undersöka var upplevelsens förändring: en primitiv trollcirkel. Som en hjälplös efterrapning av de exakta naturvetenskaperna, mot vilkas resultat de samhällsvetenskapliga framstår som erbarmliga, klamrar sig den sortens forskning ängsligt fast vid en förtingligad avgjutning av livsprocesserna som garanti för riktigheten, medan dess enda adekvata och därför med researchmetoden oförenliga uppgift hade varit att påvisa förtingligandet av något levande i och genom den motsägelse som är inbyggd i metoden.⁶⁰

Det är talande att när Lazarsfeld många år senare kommenterar episoden och på halvannan sida också kommenterar Berkeleygruppen och det projekt som ledde fram till *The Authoritarian Personality*, framställer han det snarast som att det var de tre andra medlemmarna i gruppen som fick projektet att fungera trots Adornos medverkan.⁶¹ Adornos egen samtidiga kommentar – en av de sista texterna han skrev – framhåller i stället den lekfulla arbetsprocessen och den stora mängd försök och ändringar som låg bakom skapandet av den berömda F-skalan – inspirationen kom från läsningen av amerikanska magasin.⁶² Det är också den version som bekräftats i efterhand av medarbetarna Daniel J. Levinson och R. Nevitt

59. Adorno 1996.

60. Adorno 2023, s. 316–317, översättning Lars Bjurman, ur den ”Flaskpost” som i efterhand fogats till verket. För datering, se Jenemann 2007, s. 1.

61. Lazarsfeld 1969, s. 325. Lazarsfeld hade dock efter att ha läst delar av manus 1947 i ett brev till Horkheimer uttryckt sig mycket uppskattande om studien. Se Wiggershaus 1994, s. 410.

62. Adorno 1969, s. 359–364; jfr Jenemann 2007, s. 41–46.

Sanford.⁶³ Den konflikt Adorno nämner skulle ha utspelat sig mellan honom själv och barnpsykologen Else Frenkel-Brunswik och rört det faktum att hon ansträngde sig för att sammanställa resultaten från kliniska studier till statistiska kategorier – och därmed till färre dimensioner. Då skulle, menade han, en del av de kvalitativa resultaten ha gått till spillo. Han tillägger samtidigt att han gärna hade velat fortsätta den diskussionen men att den, och hennes lovande barnpsykologiska gärning dessvärre avbröts i förtid (Frenkel-Brunswik avled för egen hand 1958).⁶⁴ På så vis var huvudfrågan tillbaka vid det val som gjorts på 1920-talet – skulle attityder studeras som kategorier eller variabler?

Mottagandet av den auktoritära personligheten

Även om det fanns starka inslag av det kalla krigets konflikter i hur *The Authoritarian Personality* togs emot, är det uppenbart att frågan om attitydforskningens vägval skulle spela en avgörande roll även framgent. Psykologen M. Brewster Smiths tidiga recension, skriven på uppmaning av Gordon W. Allport, var mycket entusiastisk vad gällde den övergripande ansatsen. Inte minst berömde han Frenkel-Brunswiks analys av de kliniska intervjuerna. Han kritiserade emellertid användningen av Likertskalorna som han betraktade som omoderna och föreslog i stället användningen av Louis Guttmans och Lazarsfelds skalor (båda var utvecklingar av Thurstoneskalan, med mer avancerad matematisk precision men fortfarande komplicerade att använda). Likertskalor dög, menade han, till att påvisa de övergripande mönster som framför allt illustrerades av uppdelningen i *high scorers* och *low scorers*, men gav inte tillräcklig information för att genomföra en grundligare undersökning. Denna måste därför bygga på de kliniska intervjuer som utförts med utvalda representanter för de båda extrema grupperna, men eftersom dessa utförts på ett standardiserat sätt och dessutom var väldigt korta för att vara djuppsykologiska intervjuer, hjälpte det inte mycket att själva analysen (av Frenkel-Brunswik och Adorno) i nästa skede höll hög klass.

63. Meloen 1994, s. 129f; Sanford 1986, s. 211.

64. Adorno 1969, s. 359. Om Frenkel-Brunswik och hennes gärning, se Deland, "Else Frenkel-Brunswik – mångtydighetens teoretiker", i denna volym.

Det faktum att den kvalitativa analysen inriktades enbart på de båda extremerna, som utgjorde vardera 25 procent av undersökningens urval, innebar också att halva urvalet, den väl så intressanta mittendelen, lämnades utanför. Dessutom noterade Smith, som många efter honom, att det faktum att enbart frågor som de auktoritära personligheterna skulle svara ja på hade formulerats, vilket kunde leda till ett överdrivet resultat (med tanke på att särskilt konventionellt inriktade personer kunde vara benägna att i största allmänhet bekräfta uppfattningar formulerade av en auktoritet, så kallade *response set issues*).⁶⁵

Smith konstaterade många år senare att metodutvecklingen tog en annan väg än den han hade önskat. I stället för att utveckla flermetodsansatsen med fler och grundligare intervjuer kom både kritiker och efterföljare att nästan helt koncentrera sig på F-skalan, och dess möjligheter att fungera som ett universellt mätinstrument (vilket den aldrig varit avsedd för – som Smith konstaterade var den i första hand ett sätt att se att *det fanns något där*).⁶⁶

Den viktigaste av uppföljningarna var den antologi som gavs ut av Richard Christie och Marie Jahoda 1954.⁶⁷ Där fanns en skarp och genomarbetad metodkritik, formulerad av Herbert H. Hyman och Paul B. Sheatsley, båda utbildade vid Columbia och i Sheatsleys fall tidigare vid Lazarsfelds forskningsinstitut. De hävdade att de många metodproblemen (ogrundade generaliseringar från små urval; felaktiga slutsatser orsakade av det faktum att de använda Likertskalorna inte hade något ”vet inte”-alternativ, så kallade *forced answers*; sammanblandning av skalorna och ”trimning” av frågebatterierna i syfte att få till starkare korrelationer utan koppling till frågornas innehåll; användningen av de kvalitativa intervjuerna som validitetstest för skalorna trots att intervjuerna var informerade om hur de intervjuade hade svarat; till synes impressionistiska tolkningar i både Frenkel-Brunswiks och Adornos kapitel och bristande förankring i tidigare forskning) alla tenderade att stödja den övergripande psykodynamiska tolkningen.⁶⁸

65. Smith 1950. Smith berättade om omständigheterna kring recensionen i samband med ett symposium om R. Nevitt Sanford 1996, se Smith 1997.

66. Smith 1997, s. 161; Smith 1950, s. 778.

67. Christie & Jahoda 1954.

68. Hyman & Sheatsley 1954.

Även det mest omtalade bidraget i boken, skrivet av Edward A. Shils, ägnade viss uppmärksamhet åt konstruktionen av skalorna. Huvudsakligen ägnade sig Shils emellertid åt att argumentera för att själva utgångspunkten var felaktig och ett uttryck för ett slags intellektuell *fellow-travelling*. Den demokratiskt inställda personlighet som den auktoritära kontrasterades mot var inte alls, enligt Shils, en demokrat utan snarare en ”bolsjevik” som företrädde de ståndpunkter som den kommunistiska rörelsen använde sig av under folkfrontstiden 1935–45. Shils kapitel kom i efterhand att uppfattas som att han hävdade att det fanns ett slags vänsterauktoritärism som Berkeleygruppen – fullt medvetet – underlåtit att undersöka. Hans avsikt var snarare att helt ifrågasätta kopplingen mellan personlighet och politisk handling och i stället argumentera för den tes om gruppssammanhållning som samhällelig byggsten som han utarbetat under sin militärtjänst, där han bland annat för det amerikanska överkommandots räkning intervjuat tyska krigsfångar.⁶⁹ Texten skiljer sig innehållsligt inte från Shils övriga produktion under perioden, där han kritiskt betraktade de politiskt radikala intellektuella som anlänt till USA,⁷⁰ men tanken på en alternativ skala som skulle mäta just auktoritära personlighetsdrag bland människor som sympatiserade med den politiska vänstern – och som hos Berkeleygruppen funnits bland dem med låga resultat – fick ett eget liv och gav upphov till en egen forskningsinriktning som fortfarande förekommer.⁷¹ Som Christie påpekade i sitt kapitel var det dock inte aktuellt att leta efter vänsterauktoritära i USA när boken kom ut. De hade varit lika svåra att finna som fascister var 1944, eftersom McCarthyismen ännu inte ebbat ut och ett av offren för den blev den första recensenten, M. Brewster Smith.⁷²

Christie gjorde en kartläggning av den forskning som genererats under de första åren och antingen publicerats eller var under publicering. Kapitlet var uppdelat i fem delar, där den första redovisade några undersökningar som gjorts på kända amerikanska kommunister eller vänstersympatisörer, och det stod klart att de genomgående fick låga värden på F-skalan. Om detta innebar att de inte var auktoritära, eller att

69. Shils 1954.

70. Pooley 2019.

71. Se t.ex. Conway et al. 2021.

72. Smith 2003, s. 195–201.

skalan var specifikt anpassad för auktoritära föreställningar bland högersympatisörer, lämnades tills vidare öppet. Däremot hade den nära kopplingen mellan F-skalan och etnocentriska föreställningar bekräftats i flera studier, även några opublicerade bland etniska minoriteter. Tills vidare lämnades också frågan om mindre, *face-to-face*-grupper, som uppmärksammats av Shils, öppen. Hyman och Sheatsley hade å sin sida hävdad betydelsen av utbildningsfaktorn, som i fortsatta undersökningar på typiskt amerikanskt sätt i flera fall kompletterats med IQ-tester, dock utan att tydliga resultat uppvisades som kunde frikopplas från andra socioekonomiska faktorer. Det fanns emellertid, konstaterade Christie, möjligheter att ställa den psykoanalytiskt orienterade personlighetsfaktorn mot omgivningsfaktorer på ett mer systematiskt sätt. Christies slutsats blev till skillnad från de båda andra bidragen att den fortsatta forskningen huvudsakligen bekräftat Berkeleygruppens slutsatser.⁷³

F-skalans validitet bekräftades under de följande decennierna genom en rad undersökningar inriktade på dedikerade högerextremister (där det alltså fanns ett slags facit) – bland annat en grupp tidigare SS-officerare – som kunde jämföras med de betydligt lägre genomsnittsvärden som utvunnits vid större undersökningar av framför allt nordamerikanska studenter. Undersökningarna sammanställdes första gången på ett heltäckande sätt 1983 av den nederländske sociologen Jos Meloen. I samband med en konferens 1990 där Levinson som ende kvarvarande forskare från Berkeleygruppen (Sanford levde fortfarande men var sjuk) för första gången kunde kommentera det motstånd som undersökningens resultat mött under alla år, uppdaterade Meloen sammanställningen. Det visade sig då att omkring 2 000 forskare på något sätt använt sig av undersökningens resultat under de första 40 åren.⁷⁴ På så vis var den givetvis en framgång, men i själva verket var det bara en mindre del, i första hand F-skalan, som kommit till användning. Den multidimensionella metod som utmärkte studien hade inte fått efterföljare, och inte heller hade det genomförts undersökningar baserade på nationella urval för att hantera de urvalsproblem som utmärkte den ursprungliga studien,

73. Christie 1954.

74. Meloen 1994, s. 128–134.

delvis på grund av förhållandena under kriget.⁷⁵ Efterföljarna hade i första hand använt studenter som undersökningsdeltagare, på det vis som var och är vanligt bland empiriska psykologer.⁷⁶ Därmed hade intresset också i första hand koncentrerats på tekniska omständigheter och på hur skalan skulle utformas (inte minst testades i Likerttraditionen olika sätt att förkorta frågebatterierna).⁷⁷ På så vis kan man säga att Adornos farhågor om en självbekräftande kvantitativ empirism hade besannats. Men Meloen underströk dessutom att mottagandet inte bara präglats av inomvetenskapliga förhållanden, utan också varit politiskt färgat. Det gällde flera profilerade forskare, förutom Shils bland andra (tyskfödde) britten Hans Eysenck och australiensaren John Ray – båda personligen utpekade för samröre med högerextrema organisationer och i Eysencks fall även forskningsfusk.⁷⁸

Nya skalor

Hans Eysencks studie var i själva verket en uppföljning av forskning om icke-demokratiska attityder som publicerats redan tio år tidigare under kriget.⁷⁹ Den bok han publicerade 1954 innebar en vidareutveckling av Berkeleygruppens studier på så vis att han i stället för att mäta vilken inverkan de olika frågorna hade för att skilja *high* och *low scorers* åt (genom diskriminationsförmåga) valde den mer avancerade, och innan datorernas tid betydligt mer arbetskrävande, metoden att använda faktoranalyser. Dessa fungerar så att den matematiska modellen grupperar data – i det här fallet svar på frågor – vars resultat i hög grad samvarierar, i en eller flera faktorer, där graden av sammanlagd samvariation kallas förklaringskraft. På det viset, och genom att byta ut några av frågorna, tog

75. Meloen 1994, s. 139–145.

76. Meloen 1994, s. 162.

77. Meloen 1994, s. 162–164.

78. Meloen 1994, s. 164f. Se också Eysenck 1954; 1956; 1981–82; Christie 1956a; 1956b; King's College London 2019; Buchanan 2010, s. 320–326; Ray 1976; 1983; Meloen et al. 1990; Meloen & de Witte 1998. Ray, som lämnade universitetet 1983, medarbetar idag i den islamofobiska och konspiratoriska tidskriften *Front Page Magazine*, som ges ut av David Horowitz Freedom Center, baserat i Kalifornien.

79. Eysenck 1941; 1944. Vi följer här Norris 2012, s. 72.

han fram två faktorer: radikalism och tuffhet (*tough-mindedness*), som han menade utgjorde två dimensioner kallade R- respektive T-faktorn. Det var i första hand T-skalan som han jämförde med Berkeleygruppens F-skala, där den närmast motsvarade auktoritär aggression. Höga värden mätte en blandning av rigiditet och hänsynslöshet som han ansåg var lika tillämplig oavsett politiska värderingar (och förekomst av det Berkeleygruppen kallade etnocentrism). Som redan nämnts avslöjades det under den efterföljande debatten att han manipulerat de statistiska resultaten (eller slarvat med datahantering och dataanalys), vilket minskade T-skalans inflytande. Men den innebar ett första försök att hitta ett värdeneutralt alternativ till den, som en del uppfattade det, politiskt belastade F-skalan.⁸⁰ Eysenck skulle i mitten av 1960-talet återkomma med EPQ-skalan, en biologiskt grundad teori om personlighetskategorier, på många sätt ett återvändande till Emil Kraepelins karaktärstyper från seklets början.⁸¹

Förutom Christie var Eysencks främste vedersakare en av Frenkel-Brunswiks tidigare elever i Berkeley, Milton Rokeach, som 1960 publicerade boken *The Open and Closed Mind*. Liksom Frenkel-Brunswik var han intresserad av förekomsten av rigiditet i tänkandet och baserade sin teori både på psykodynamiska teorier (framför allt Fromm), och på element från behaviorismen. Den skala han skapade skulle alltså mäta benägenheten att fastna i tankemönster, något som naturligtvis kan förekomma överallt på den politiska skalan. Det innebar också att skalan innefattade både emotionella (personlighetsbaserade) och kognitiva komponenter, där de senare möjliggjorde en situationsanpassning till både politiska åskådningar och historiska situationer. Som Rokeach själv medgav, innebar det en risk för att resultatet kunde snedvridas av skillnader i intelligens och av att tendensen i frågorna genomsådades av den svarande. Rokeachs dogmatismskala användes flitigt under debatten om oppositionen mot USA:s inblandning i kriget i Indokina och förekommer fortfarande.⁸² I en variant av dogmatismskalan, den konservatism skala som skapades av nyzeeländaren Glenn D. Wilson och hans medarbetare i

80. Norris 2012, s. 73–75.

81. Eysenck 1967.

82. Norris 2012, s. 75–81.

slutet av 60-talet, adderades förutom diverse fördomar tidstypiskt också dimensionen ”militarism”.⁸³

Men viktigare än de enskilda attackerna var det faktum att allt intresse riktats mot just metodproblem med framför allt F-skalan och de kalla-krigs-inspirerade försöken att hitta auktoritära drag även inom den politiska vänstern. Den ambitionen stötte på teoretiska problem i och med att Shils och Eysenck fokuserade på helt olika grupper i sina analyser. Men det fanns också empiriska problem. De resultat som togs fram visade inte något stöd för teorin om den inte omformulerades så att drag som hos Berkeleygruppen ansetts utmärka *low scorers* döptes om till auktoritära drag. Efter murens fall 1989 visade det sig dock att medlemmar av de sovjetiska och polska kommunistpartierna uppvisade resultat som närmade sig dem som i väst bara kunnat återfinnas inom den politiska högern (brett definierad). Det innebar att den auktoritära personligheten började betraktas som en faktor inom transitionsforskning, alltså forskning om de socialpsykologiska faktorer som avgör framgången för demokratisering av ett samhälle som tidigare levt under en diktatur eller okupation.⁸⁴

Detta innebar i praktiken en betydelseförskjutning från en person som potentiellt skulle kunna lockas av en fascistisk mobilisering till en person som skulle kunna underordna sig en auktoritär politisk ordning – en betydelseförändring som egentligen föreskrivits av att ”F”-ordet i skalan inte förekom i titeln på *The Authoritarian Personality*. Även om den användes på 1970- och 80-talen är konservatismsskalan idag sällsynt.

I den mest inflytelserika av de alternativa skalor som konstruerades under efterkrigstiden, kanadensaren Bob Altemeyers *right-wing authoritarianism*-skala (RWA-skalan), var det just benägenheten att underordna sig antidemokratiska statliga åtgärder (i hans fall bland annat i samband med självständighetsrörelsen i Quebec och Nixon-

83. Wilson 1973. Se även Bob Altemeyers genomgång och omfattande kritik, Altemeyer 1981, s. 91–104.

84. Meloen 1994, s. 157–160. Det kan noteras att försöket med så kallade fokusgrupper, som det återetablerade Institut für Sozialforschung genomförde i Frankfurt am Main i början av 1950-talet, delvis kan betraktas som en tidig form av transitionsforskning – det gäller givetvis även de intervjuer med krigsfångar som bland annat Shils var inblandad i. Jfr Perrin & Olick 2011.

administrationens manipulation av demokratin i USA) som stod i fokus.⁸⁵ Altemeyer dömde i en drygt hundrasidig genomgång ut i stort sett all tidigare forskning i ämnet, inklusive Eysencks och Rokeachs: ”Jag vill hävda att vi fortfarande vet nästan inget.”⁸⁶ Kritiken var metodologisk: de begrepp som använts var oklara och till synes slumpmässigt konstruerade; skalorna snabbt konstruerade (eller övertagna) och publicerade långt innan de utvecklats tillräckligt, till synes efter att de uppnått en reliabilitet som ansågs tillräcklig även om denna uppnåts genom att frågor lagts till enbart för att förbättra siffrorna snarare än av teoretiskt grundade skäl; forskarna hade sällan i tillräcklig mån angett det metodologiska tillvägagångssättet eller beskrivit hur frågorna utvecklats; och slutligen bestod de flesta rapporterna av enstaka skaltester, inte av mer omfattande program.⁸⁷ Det senare kan naturligtvis betraktas som en lite själv tillräcklig anmärkning från en forskare som hade förmånen att arbeta med ett snabbt förbättrat datorstöd och dessutom med uppenbarligen väldigt förmånliga institutionella omständigheter – boken som publicerades 1981 byggde på över ett decenniums forskning. Men det sätter också fingret på en problematik som hänger samman med att intresset väldigt snart, och delvis av politiska skäl, hade inriktats på F-skalan som å ena sidan kunde uppfattas som kontroversiell men å andra sidan var ett behändigt instrument att använda i samband med olika typer av forskningsprojekt.

Altemeyers eget alternativ bestod i en genomgripande revision av F-skalan. Av de nio dimensioner som Berkeleygruppen använt behöll han de tre som han menade uppvisade en konsistent samvariation utan att överlappa varandra: auktoritär underkastelse, auktoritär aggression och konventionalism. Även en stor del av frågorna byttes ut – i den version som presenterades 1981 byggde skalan på 24 frågor, nedskalat från 70 i en tidig version (1973).⁸⁸ Den nya skalan representerade många års studier och upprepade undersökningar, den första genomförd redan 1970. Liksom fallet varit med de tidigare nämnda konservatismsskalorna,

85. Altemeyer 1981, s. 3–7.

86. Altemeyer 1981, s. 112.

87. Altemeyer 1981, s. 112–115.

88. Altemeyer 1981, s. 147–155, 294–297, 305–306.

som alltså var ungefär samtida med Altemeyers forskning, fanns till en början ett fokus på att konstanthålla faktorn religion – ungefär på samma sätt som Berkeleygruppen försökt konstanthålla etnocentrism för att hitta en mer övergripande faktor.⁸⁹ Till grund för Altemeyers skala låg en social lärandeteori – det vill säga en teori om uppfostrans, skolans och det omgivande samhällets betydelse – som ersatte den psykodynamiska personlighetsteori som Berkeleystudien baserats på och lade fokus på adolescensen och vuxenlivet snarare än på de tidiga småbarnsåren.⁹⁰ Altemeyer – som i skrivande stund vid hög ålder fortfarande är aktiv och vid sidan av den senaste större undersökningen, *The Authoritarians* (första upplaga 2006), publicerat en rad böcker och blogginlägg inte minst om Trumpåren och den senaste tidens högerpopulistiska våg – har sympatier för den politiska vänstern. Som redan nämnts formades hans alternativa skala i ett avgränsat historiskt sammanhang, och har också fortsatt att utvecklas i takt med de politiska förändringarna i Kanada och USA.⁹¹ Däremot innebar den ett ytterligare steg bort från den metodpluralism som utmärkte Berkeleystudien och en renodling av attitydskalan som mätinstrument.

Situationsbestämda skalor

Men Altemeyer var också angelägen om att koppla skalan till historiska förändringar och snarare än att som många av hans föregångare försöka hitta ett allmängiltigt och oföränderligt mått var han hela tiden beredd att justera instrumentet efter rum och tid (han var bland annat ytterst medveten om att den i första hand var konstruerad efter nordamerikanska förhållanden). Den ambitionen knyter an till Adornos och Berkeleygruppens hållning, eftersom det psykodynamiska perspektiv som presenterades i den ursprungliga studien inte var överhistoriskt på det sätt

89. Altemeyer 1981, s. 213–214, 239–241.

90. Altemeyer 1981, s. 258–259. Perspektivet utvecklas vidare framför allt i Altemeyer 1988. Altemeyer var kritisk till de försök som gjorts, bland annat av Frenkel-Brunswick, att i Fromms anda påvisa samband mellan auktoritära uppfostringsmetoder och personlighetsdrag, se Altemeyer 1981, s. 33–49.

91. Boken finns publicerad som pdf på hemsidan *The Authoritarians*, och den senaste versionen av RWA-skalan har uppdaterats i mars 2022: se <https://theauthoritarians.org/>.

som möjligen utmärkte ett renodlat freudianskt perspektiv (vilket även det kan diskuteras), utan byggde på de förhållanden som växt fram historiskt. I viss mån kan också Adornos och Frankfurtskolans teorier om kulturindustrin (och senare under efterkrigstiden om ”uppfostran efter Auschwitz”) betraktas som en form av social lärandeteori (lik den som i Habermas efterföljd skapades under 1980-talet av Thomas Ziehe).⁹²

Den typen av historiseringar går igen i de gruppbaseade undersökningar som under 1980-talet arbetades fram av nyzeeländaren John Duckitt och som byggde vidare på influenser från den amerikanske sociologen Gordon W. Allport (som i flera sammanhang samarbetade med Lazarsfeld). Duckitt utgick från begreppsparet ingrupp–utgrupp eller social identitetsteori (hämtad från den polsk-brittiske sociologen Henri Tajfel) och betraktade de tre dimensioner som Altemeyer tagit fram som olika aspekter av gruppssammanhållning. Förklaringsfaktorn förlades därmed på gruppnivå, inte hos den enskilda individen och den sammanhållningsskala (*cohesion*-skala) som togs fram mätte alltså snarare graden av sammanhållning eller splittring på samhällsnivå än individuella skillnader. Duckitt flyttade så småningom till Sydafrika och studerade konflikter på gruppnivå där.⁹³ Ett liknande perspektiv hade New Yorksociologerna Stanley Feldman och Karen Stenner som i stället fokuserade på reaktioner mot olika typer av (upplevda) hot och hur dessa leder till konformistiskt beteende. Deras skala kallades SCA (*social conformity-autonomy beliefs*) och blandade emotionella och kognitiva attityder (för att åskådliggöra hoten).⁹⁴ Stenner har själv utvecklat begreppet auktoritär dynamik som också utgår från de konservatismsskalor som tidigare tagits fram av bland andra Wilson (ovan), men som urskiljer de former av konservatism som kan utvecklas till fascism.⁹⁵

Ytterligare en variant, som ofta används parallellt med RWA-skalan i nyare forskning, är SDO (*social dominance orientation*), en skala utvecklad framför allt av den nyligen avlidne Harvardprofessorn James (Jim) Sidanius och Felicia Pratto vid University of Connecticut. Även denna

92. Se t.ex. Adorno 1991; 1971; Ziehe 1989; Eichler 2013.

93. Duckitt 1989; 1992; 1994. Vi följer här Norris 2012, s. 116–123.

94. Feldman & Stenner 1997.

95. Stenner 2005. Vi följer här Norris 2012, s. 123–133.

skala är orienterad mot samhället snarare än individen och mäter de föreställningar – ”myter” – som ackompanjerar önskan att bevara eller försvaga en hierarkisk samhällsordning, med andra ord gentemot interna snarare än externa hot.⁹⁶ Liksom de övriga skalorna som nämnts här tenderar SDO att samvariera med RWA men utifrån en annan teoretisk underbyggnad, och delvis fångar den en annan del av populationen (ledarna snarare än följarna).⁹⁷ Idag verkar F- och konservatismsskalorna mer eller mindre ha spelat ut sin roll och ersatts av de senast nämnda.

De tyska skalorna

Det har tidigare nämnts att åren kring murens fall gav tillfälle till flera undersökningar bakom den tidigare järnridån. De åren förde också med sig våldsamheter på olika håll, med kriget i det upplösta Jugoslavien som det värsta exemplet. I Tyskland, som snabbt återförenades 1990, ackompanjerades den politiska omvälvningen av rasistiska kravaller med dödsoffer som resultat i Hoyerswerda i Sachsen och Rostock vid Östersjökusten.⁹⁸ Kravallerna skapade en chockvåg i det tyska samhället och innebar att intresset åter väcktes för de undersökningar om den auktoritära personligheten som ända fram till början av 1970-talet bedrivits av den återetablerade Frankfurtskolan.⁹⁹ Intresset förflyttades nu från auktoritära inflytanden i allmänhet till riskerna för nya våldsexplosioner – en fara som i Tyskland, med inspiration från det tyska författningsskyddet, kallades högerextremism (*Rechtsextremismus*).¹⁰⁰ För att undvika den metoodanarki som Altemeyer kritiserat för F-skalans del samlades sommaren 2002 en grupp sociologer till en ”konsensuskonferens” för att gemensamt ta fram ett instrument som skulle kunna användas av alla intresserade, och därmed skapa en konstant i metodutvecklingen (populationsurval, frågeurval, datainsamlingsmetod och andra delar av arbetet skulle emellertid gå till på olika sätt).¹⁰¹ Den nya skalan, förkortad RWE

96. Sidanius & Pratto 2001.

97. Norris 2012, s. 133–137.

98. Jfr Kleffner & Spangenberg 2016; Röpke & Speit 2013.

99. Wiggershaus 1994, s. 466–495.

100. Klärner & Kohlstruck 2006.

101. Kreis 2007; Decker & Brähler 2006.

efter den engelska översättningen *right wing extremism*, användes för första gången 2002–03 i en nationell studie (av enbart tyska medborgare) utförd av en grupp forskare vid universitetet i Leipzig.¹⁰²

Samma år startade ett tioårigt projekt vid universitetet i Bielefeld som använde en skala för social distansering, *gruppenbezogene Menschenfeindlichkeit* (grupp fokuserad misantropi, eller GFE efter engelska översättningen *group-focused enmity*). Konstruktionen av begreppet reflekterar tre dimensioner hos attityderna: kognitiv kunskap om, affektiva reaktioner gentemot och beteende mot de olika grupperna.¹⁰³ I den skalan, som vid projektets avslutning 2012 omfattade 14 delskalor, mättes inte bara inställningen till etniska grupper utan också till socialt utsatta grupper som hemlösa och långtidsarbetslösa, och diskriminerade som homosexuella. Liksom vid andra sociala distanseringsstudier samvarierar de olika distanseringsgrunderna och kan anses utgöra en egen förklaringsfaktor, av forskargruppen betecknad syndrom, och varierar över tid.¹⁰⁴

I båda dessa exempel stärks den vetenskapliga validiteten av det faktum att de baseras på nationella urval (i stället för exempelvis på frivilliga studenter som i de nordamerikanska studierna) och att de upprepas under lång tid. Sedan 2014 har Bielefeld övertagit RWE-studierna och låter GFE-skalan utgöra en av förklaringsfaktorerna, medan forskargruppen i Leipzig på senare år närmat sig personlighetsstudier liknande dem som Berkeleygruppen bedrev.¹⁰⁵

102. Se de publikationer som Oliver Decker med kollegor publicerat inom ramen för sin Mitte-Studie eller Autoritarismus-Studie 2002–20, bl.a. Decker & Brähler 2006; Decker, Kiess & Brähler 2015; Decker & TÜRCKE 2019. Se också Zick et al. 2014–21. För ett kritiskt perspektiv, se Jesse 2013; Backes 2015, s. 89–112.

103. Aronson et al. 2018.

104. Heitmeyer 2002, s. 301; Zick et al. 2008; Heitmeyer 2002–11; Küpper & Zick 2014; Zick & Küpper 2021. Det finns en liknande forskningstradition i Sverige, som genomfört en mängd undersökningar om etniska relationer på ganska avancerad statistisk nivå, huvudsakligen vid Stockholms universitet. Se Trankell 1975; Westin 1982; 1984; 1987; Lange 1983; 1984; 1991; Lange & Westin 1992; 1997. Under 2000-talet har traditionen övertagits av myndigheten Forum för levande historia i samarbete med flera universitet. Se Ring & Morgenthau 2004; Löwander, Lange & Hjerm 2010; Löwander & Hagström 2011; Severin et al. 2014; Bachner & Ring 2005; Bachner & Bevelander 2021; se även Bevelander & Hjerm 2015.

105. Se Decker, Kiess & Brähler 2015; Decker & TÜRCKE 2019.

Dessa båda tyska långtidsundersökningar är idag de starkaste representanterna för den forskningsinriktning som på många sätt startade med Berkeleystudien.¹⁰⁶ Det finns andra viktiga fleråriga studier, både på EU-nivå och nationellt, inte minst i Sverige, men inga av dessa har den mångåriga erfarenhet och metodiska förfining som hunnit utvecklas i Tyskland.¹⁰⁷

Summering: hur kritisk är dagens forskning om auktoritära attityder?

För att gripa tillbaka på den kritik mot empirisk forskning som Adorno en gång gjorde sig till tolk för under samarbetet med Lazarsfeld är det svårt att ifrågasätta den farhåga han uttryckte vad gällde attitydforskningens tendens att fastna i tekniska detaljer och mätambitioner som är alltmer frikopplade från det kunskapsobjekt som en gång stod i fokus. Inte minst är det svårt att relatera de variationer i attitydmönster som kan uppmätas till den påverkan som orsakat dem. Det nästan ensidiga intresse som riktats mot F-skalan och dess sentida efterföljare, och som delvis är ett utslag av en underliggande politisk konflikt, är ett bra exempel på den problematik som härrör ur bristande teoretisk återkoppling. Framför allt den tyska Leipziggruppen har på senare år försökt att utveckla den teoretiska reflektionen runt sina studier, men inte minst det faktum att studierna har till syfte att kartlägga förekomsten av våldsam högerextremism i Tyskland över tid, och därför är beroende av kontinuitet, gör att det blir begränsat med tillfällen för det. I samband med

106. Heller, Decker & Brähler 2020.

107. Thalhammer et al. 2001a; 2001b; Minkenbergs 2002; Nancy 2016; Scheuregger & Spier 2007; De Weerdts et al. 2004; De Weerdts et al. 2007; Flecker et al. 2006; Uenal et al. 2021; Davidov et al. 2008; jfr Kiess & Decker 2016; Mudde 2002. Bielefeldgruppen gjorde själv ett försök att internationalisera delar av sin studie 2009 (se Zick & Küpper 2009; Zick, Küpper & Hövermann 2011) men försöket har inte upprepats. Däremot har de utvecklat samarbetet med ett deltagande institut i Warszawa, se Stefaniak, Bilewicz & Winiewski 2015; Stefaniak & Górka 2018; Stefaniak, Malinowska & Witkowska 2018; Stefaniak & Winiewski 2018. Institutet Morning Star genomförde 2021 en internationell studie med hjälp av en något förkortad version av den aktuella versionen av Altemeyers RWA-skala, se Easley 2021.

sjuttioårsjubileet av publiceringen av *The Authoritarian Personality* gjordes också ansträngningar att undersöka möjligheterna att hitta tillbaka till en del av det radikala arvet – på motsvarande sätt innebar Donald Trumps presidenttid ett återväckt intresse för de ursprungliga teorierna, även om det ännu inte gett något utslag i form av vetenskaplig verksamhet.¹⁰⁸ Det unika med Berkeleystudien var just kombinationen av metoder, och det, som Adorno uttryckte sig, ”lekkfulla” anslaget i hur de kombinerades (Levinson skulle långt senare vittna om att forskningsprocessen verkligen var kollektiv, utan intern konkurrens).¹⁰⁹ De dimensioner som användes till F-skalan var också fler och täckte bredare områden än de skalor som använts på senare tid:

- a. *Konventionalism*. Konformitet i förhållande till medelklassens traditionella värden.
- b. *Auktoritär underkastelse*. En undergiven, okritisk inställning till ingruppens idealiserade moraliska auktoriteter.
- c. *Auktoritär aggression*. Tendensen att leta upp, fördöma, ta avstånd från och straffa individer som bryter mot konventionella värden.
- d. *Antiintraception*. Motstånd mot subjektivitet, fantasi och ömsinhet.
- e. *Vidskepelse och stereotypi*. Tron på mystisk ödesbestämmdhet; böjelsen för att tänka i rigida kategorier.
- f. *Makt och ”tuffhet”*. Ett stort intresse för frågor om dominans–underkastelse, styrka–svaghet och ledare–följare; en identifiering med maktbärande; en överbetoning av jagets konventionellt tillskrivna egenskaper; ett överdrivet uppvisande av styrka och tuffhet.
- g. *Destruktivitet och cynism*. Allmän fientlighet, förakt för människor.
- h. *Projektivitet*. Benägenheten att tro att vilda och farliga saker äger rum i världen; utåtriktad projicering av omedvetna känslolösa impulser.
- i. *Sex*. Överdrivet intresse för sexuella företeelser.¹¹⁰

Det var bara de tre första dimensionerna, konventionalism eller konformitet, auktoritär underkastelse och auktoritär aggression, som kom att ingå i Altemeyers RWA-mått, vilket baserades på deras statistiska korrelation. Detta mått förkortas oftast ytterligare i moderna studier. Vid-

108. Jfr Henkelmann et al. 2020; Decker & Türccke 2019.

109. Adorno 1969, s. 359f.

110. Adorno et al. 1950, s. 228.

skepelse, stereotypi och projektivitet hade i form av frågor om religion och etik tagits upp i samband med de konservatismsskalor som föregick Altemeyers intervention, och hade haft viss betydelse i de undersökningar som gjordes under 1970- och 80-talen i USA. De dimensionerna har på senare tid också återkommit i Bielefeldgruppens undersökningar, särskilt i samband med covidpandemin där konspirationsteorier uppmärksammas.¹¹¹ Önskan om makt och ”tuffhet” har bland annat återkommit i det tyska RWE-måttet, som en indikator på benägenheten att driva igenom sina uppfattningar med hjälp av politiskt våld.¹¹² Detsamma gäller destruktivitet och cynism. Slutligen finns både antiintraception och ett överdrivet intresse för sex bland de teman som anknyter till senare tiders diskussion om så kallade *incels*.¹¹³ Det kan noteras att detta är teman som bland annat Altemeyer behandlade på 1980-talet, och de anknyter naturligtvis också till Wilhelm Reichs teori om libidoblockering i början av 1930-talet.¹¹⁴ Även om de flesta av de tidigare dimensionerna fallit ifrån under de senaste decenniernas utveckling av skalan, tenderar de alltså att återkomma som jämförelseobjekt när mer sammansatta undersökningar genomförs. Det går att diskutera om den utveckling av de statistiska instrumenten som ägt rum framför allt efter Altemeyers intervention tillfredsställer de krav på en teoristyrd och historiserad forskning som Adorno formulerade, men visst görs försök.

En betydligt svårare fråga är om moderna attitydstudier kan användas för att bygga upp en radikal samhällsteori, en teori som kan brukas för att hejda den högerpopulistiska och högerextrema våg som omger oss när det här tidskriftsnumret går i tryck och föra oss närmare ett mer människovärdigt (och för klimatet hållbart) samhälle. Den vetenskapliga verksamheten är i sig under tryck, och kan inte riskera att uppfattas som aktivistisk. Attitydstudier är också relativt dyra att genomföra, och måste i Sverige av vetenskapsetiska skäl dessutom lejas ut till oberoende datainsamlingsföretag, statliga (SCB) eller kommersiella (till exempel Novus). Det är svårt att hantera inom ramen för den mer småskaliga

111. Zick & Küpper 2021, s. 283–300.

112. Zick & Küpper 2021, s. 283–300.

113. Se t.ex. Renström 2020. Jfr Altemeyer 1996, s. 167–190.

114. Om Reich, se Deland, ”När Freud jobbade gratis”, i denna volym.

verksamhet som bedrivs av politiska organisationer, som dessutom i allmänhet saknar förmåga att hantera den typ av specialiserad kunskap som krävs för att genomföra den statistiska analysen eller ens för att formulera fungerande frågeformulär. Ett lovande försök görs visserligen av det i Storbritannien baserade nätverket Hope not Hate, där svenska Expo ingår.¹¹⁵ I allmänhet är undersökningar finansierade av politiska aktörer snarare inriktade på manifesta attityder och ekonomiska och sociala omständigheter, i den tradition som Marx själv inledde på 1870-talet. Delvis omedvetna attityder är ett betydligt känsligare område. Som vi kunnat se har de som undersökt rasistiska och auktoritära attityder på universitetsnivå ofta angripits på politiska grunder – exempelvis riktas inte bara vetenskaplig kritik mot de moderna tyska undersökningarna, framför allt från de forskare som hellre letar efter den typen av attityder i samhällets marginaler än i dess mitt.

Metodologiskt finns mycket att vinna genom en delvis återgång till den metodiska pluralism som utmärkte de tidiga studierna och kanske också ett återväckande av det psykoanalytiska arvet, framför allt i de varianter som utvecklats av Jacques Lacan, Julia Kristeva och Slavoj Žižek, och inte minst modern narcissismforskning. Men också i insikten att attitydforskning är svår att helt undandra de politiska konflikter den en gång uppstod ur.

Referenser

- Adorno, Theodor W. (1932) "Zur gesellschaftlichen Lage der Musik", *Zeitschrift für Sozialforschung*, 1:1–2 (s. 103–124) och 1:3 (s. 356–378).
- Adorno, Theodor W. (1938) "Über den Fetischcharakter in der Musik und die Regression des Hörens", *Zeitschrift für Sozialforschung*, 7:3.
- Adorno, Theodor W. (1940) "Husserl and the problem of idealism", *The Journal of Philosophy*, 37:1. <https://doi.org/10.2307/2017136>
- Adorno, Theodor W. (1956) *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie: Studien über Husserl und die phänomenologischen Antinomien*. W. Kohlhammer Verlag: Stuttgart.
- Adorno, Theodor W. (1969) "Scientific experiences of a European scholar in America", i Donald Fleming & Bernard Bailyn (red.), *The Intellectual Migration: Europe and America, 1930–1960*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.

115. Expo 2022.

- Adorno, Theodor W. (1971) *Erziehung zur Mündigkeit: Vorträge und Gespräche mit Hellmut Becker 1959–1969*. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Adorno, Theodor W. (1991) *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*. Routledge: London.
- Adorno, Theodor W. (1996) "A social critique of radio music", *The Kenyon Review*, 18:3–4.
- Adorno, Theodor W. (2023) *Minima Moralia: Reflexionier ur det stympade livet*. Andra upplagan. Arkiv förlag: Lund.
- Adorno, Theodor & Max Horkheimer (2011) *Towards a New Manifesto*. Verso: London.
- Adorno, Theodor W. med assistans av George Simpson (1941) "On popular music", *Studies in Philosophy and Social Science*, 9:1.
- Adorno, Theodor W., Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson & R. Nevitt Sanford (1950) *The Authoritarian Personality*. Harper & Brothers: New York.
- Altemeyer, Bob (1981) *Right-Wing Authoritarianism*. University of Manitoba Press: Winnipeg.
- Altemeyer, Bob (1988) *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*. Jossey-Bass: San Francisco.
- Altemeyer, Bob (1996) *The Authoritarian Specter*. Harvard University Press: Cambridge.
- Aronson, Elliot, Timothy D. Wilson, Robin M. Akert & Samuel R. Sommers (2018) *Social Psychology*. Nionde upplagan. Pearson Education: London.
- Bachner, Henrik & Pieter Bevelander (2021) *Antisemitism i Sverige – en jämförelse av attityder och föreställningar 2005 och 2020*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Bachner, Henrik & Jonas Ring (2005) *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Backes, Uwe (2015) "Extreme Gefahr aus der Mitte? Möglichkeiten und Grenzen politikwissenschaftlicher Diagnostik", i Eckhard Jesse (red.), *Wie gefährlich ist Extremismus? Gefahren durch Extremismus, Gefahren im Umgang mit Extremismus*. Nomos: Baden-Baden.
- Bain, Read (1928) "An attitude on attitude research", *American Journal of Sociology*, 33:6. <https://doi.org/10.1086/214598>
- Bevelander, Pieter & Mikael Hjerem (2015) "The religious affiliation and anti-Semitism of secondary school-age Swedish youths: an analysis of survey data from 2003 and 2009", *Ethnic and Racial Studies* 38:15. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1042893>
- Braverman, Harry (1982) *Arbete och monopolkapital*. Rabén & Sjögren: Stockholm.
- Buchanan, Roderick D. (2010) *Playing With Fire: The Controversial Career of Hans J. Eysenck*. Oxford University Press: Oxford.
- Burakowski, Stanisław (1988) "Two concepts of 'social world' in Znaniecki's philosophy and sociology", *The Polish Sociological Bulletin*, nr 82. <https://www.jstor.org/stable/44816299>
- Christie, Richard (1954) "Authoritarianism re-examined", i Richard Christie & Marie Jahoda (red.), *Studies in the Scope and Method of "The Authoritarian Personality"*. The Free Press: Glencoe.

- Christie, Richard (1956a) "Eysenck's treatment of the personality of communists", *Psychological Bulletin*, 53:6. <https://doi.org/10.1037/h0046689>
- Christie, Richard (1956b) "Some abuses of psychology", *Psychological Bulletin*, 53:6. <https://doi.org/10.1037/h0045532>
- Christie, Richard & Marie Jahoda (red.) (1954) *Studies in the Scope and Method of "The Authoritarian Personality"*. The Free Press: Glencoe.
- Conway III, Lucian Gideon, James D. McFarland, Thomas H. Costello & Scott O. Lilienfeld (2021) "The curious case of left-wing authoritarianism: When authoritarian persons meet anti-authoritarian norms", *Journal of Theoretical Social Psychology*, 5:4. <https://doi.org/10.1002/jts5.108>
- Cutrone, Chris (2011) "Adorno's 'Leninism'", *Platypus Review*, nr 37 (Supplement).
- Davidov, Eldad, Bart Meuleman, Jaak Billiet & Peter Schmidt (2008) "Values and support for immigration: A cross-country comparison", *European Sociological Review*, 24:5. <https://doi.org/10.1093/est/jcn020>
- De Weerd, Yves, Hans De Witte, Patrizia Catellani & Patrizia Milesi (2004) *Turning Right? Socio-economic Change and the Receptiveness of European Workers to the Extreme Right: Report on the Survey Analysis*. Forba: Wien.
- De Weerd, Yves, Patrizia Catellani, Hans De Witte & Patrizia Milesi (2007) "Perceived socio-economic change and right-wing extremism: Results of the SIREN-survey among European workers", i Jörg Flecker (red.), *Changing Working Life and the Appeal of the Extreme Right*. Ashgate: Aldershot.
- Decker, Oliver & Elmar Brähler (red.) (2006) *Vom Rand zur Mitte: Rechtsextreme Einstellung und ihre Einflussfaktoren in Deutschland*. Friedrich-Ebert-Stiftung: Berlin.
- Decker, Oliver & Christoph Türcke (red.) (2019) *Autoritarismus: Kritische Theorie und psychoanalytische Praxis*. Psychosozial Verlag: Giessen.
- Decker, Oliver, Johannes Kiess & Elmar Brähler (red.) (2015) *Rechtsextremismus der Mitte und sekundärer Autoritarismus*. Psychosozial Verlag: Giessen.
- Duckitt, John (1989) "Authoritarianism and group identification: A new view of an old construct", *Political Psychology*, 10:1. <https://doi.org/10.2307/13791588>
- Duckitt, John (1992) *The Social Psychology of Prejudice*. Praeger: New York.
- Duckitt, John (1994) "Conformity to social pressure and racial prejudice among white South Africans", *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 120:2.
- Easley, Cameron (2021) *U.S. Conservatives are Uniquely Inclined toward Right-Wing Authoritarianism Compared to Western Peers*. Morning Consult-rapport. <https://morningconsult.com/2021/06/28/global-right-wing-authoritarian-test/> (15 september 2023)
- Eichler, Lutz (2013) *System und Selbst: Arbeit und Subjektivität im Zeitalter ihrer strategischen Anerkennung*. Transcript: Bielefeld.
- Expo (2022) *Kampen om värderingarna: Sociokulturella konflikter i en polariserad tid*. Expo: Stockholm.
- Eysenck, Hans (1941) "Social attitude and social class", *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 10.
- Eysenck, Hans (1944) "General social attitudes", *Journal of Social Attitudes*, 19.

- Eysenck, Hans (1954) *The Psychology of Politics*. Routledge and Keegan Paul: London.
- Eysenck, Hans (1956) "The psychology of politics and the personality: Similarities between fascists and communists", *Psychological Bulletin*, 53:6. <https://doi.org/10.1037/h0043987>
- Eysenck, Hans (1967) *The Biological Basis of Personality*. Thomas: Springfield.
- Eysenck, Hans (1981–82) "Left-wing authoritarianism, myth or reality?", *Political Psychology*, 3:1–2. <https://doi.org/10.2307/3791293>
- Faris, Ellsworth (1931) "The concept of social attitudes", i Kimball Young (red.), *Social Attitudes*. Henry Holt: New York.
- Feldman, Stanley & Karen Stenner (1997) "Perceived threat and authoritarianism", *Political Psychology*, 18:4. <https://www.jstor.org/stable/3792208>
- Flecker, Jörg, Hans De Witte, Peter Hasle, Gabrielle Balazs, Christoph Butterwegge, Andreas Tóth, Patrizia Catellani & Franz Schultheiss (2006) *SIREN: Socio-Economic Change, Individual Reactions and the Appeal of the Extreme Right: Final Report*. Commission of the European Communities, Directorate-General: Luxemburg.
- Gruber, Helmut (1991) *Red Vienna: Experiment in Working-Class Culture, 1919–1934*. Oxford University Press: Oxford.
- Heitmeyer, Wilhelm (2002) "Gruppenbezogene Menschenfeindlichkeit – die theoretische Konzeption und erste empirische Ergebnisse", i Wilhelm Heitmeyer (red.), *Deutsche Zustände. Folge 1*. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Heitmeyer, Wilhelm (red.) (2002–11) *Deutsche Zustände*, del 1–10. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Heller, Aylene, Oliver Decker & Elmar Brähler (2020) "Rechtsextremismus – ein einheitliches Konstrukt? Der Fragebogen zur rechtsextremen Einstellung – Leipziger Form (FR-LF)", i Aylene Heller, Oliver Decker & Elmar Brähler (red.), *Prekärer Zusammenhalt: Die Bedrohung des demokratischen Miteinanders in Deutschland*. Psychosozial-Verlag: Giessen.
- Henkelmann, Katrin, Christian Jäckel, Andreas Stahl, Niklas Wunsch & Benedikt Zopes (red.) (2020) *Konformistische Rebellen: Zur Aktualität des autoritären Charakters*. Verbrecher Verlag: Berlin.
- Hyman, Herbert H. & Paul B. Sheatsley (1954) "'The Authoritarian Personality' – a methodological critique", i Richard Christie & Marie Jahoda (red.), *Studies in the Scope and Method of "The Authoritarian Personality"*. The Free Press: Glencoe.
- Jahoda, Marie (1969) "A migration of psychoanalysis: Its impact on American psychology", i Donald Fleming & Bernard Bailyn (red.), *The Intellectual Migration: Europe and America, 1930–1960*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- Jahoda, Marie, Paul Lazarsfeld & Hans Zeisel (2014) *De arbetslösa i Marienthal*. Arkiv förlag: Lund.
- Jenemann, David (2007) *Adorno in America*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Jesse, Eckhard (2013) "Mitte und Extremismus: Eine Kritik an den 'Mitte'-Studien einer Leipziger Forschergruppe", i Uwe Backes, Alexander Gallus & Eckhard Jesse (red.), *Jahrbuch Extremismus & Demokratie*, 25. Nomos: Baden-Baden.

- Kiess, Johannes & Oliver Decker (2016) "Comparing right-wing extremist attitudes: lack of research or lack of theory?", i Johannes Kiess, Oliver Decker & Elmar Brähler (red.), *German Perspectives on Right-Wing Extremism: Challenges for Comparative Research*. Routledge: London.
- King's College London (2019) *King's College London enquiry into publications authored by Professor Hans Eysenck with Professor Ronald Grossarth-Maticek*. Rapport, maj 2019.
- Kleffner, Heike & Anna Spangenberg (red.) (2016) *Generation Hoyerswerda: Das Netzwerk militanter Neonazis in Brandenburg*. BeBra Verlag: Berlin.
- Klärner, Andreas & Michael Kohlstruck (2006) "Rechtsextremismus – Thema der Öffentlichkeit und Gegenstand der Forschung", i Andreas Klärner & Michael Kohlstruck (red.), *Moderner Rechtsextremismus in Deutschland*. Hamburger Edition: Hamburg.
- Komarovsky, Mirra (1940) *The Unemployed Man and His Family*. Dryden Press: New York.
- Kreis, Joachim (2007) *Zur Messung von rechtsextremer Einstellung: Probleme und Kontroversen am Beispiel zweier Studien*. Arbeitshefte aus dem Otto-Stammer-Zentrum nr 12, Freie Universität Berlin.
- Küpper, Beate & Andreas Zick (2014) "Group-focused enmity: prevalence, correlations and causes of prejudices in Europe", i Paul Nesbitt-Larking, Catarina Kinnvall, Tereza Capelos & Henk Dekker (red.), *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology*. Palgrave Macmillan: London.
- Lange, Anders (1983) *En flerfaktorteori om etniska relationer i Sverige*. Andra upplagan. CEIFO: Stockholm.
- Lange, Anders (1984) *Social kategorisering och upplevt kulturellt avstånd*. CEIFO: Stockholm.
- Lange, Anders (1991) *Flyktingskap, boende och agens*. CEIFO: Stockholm.
- Lange, Anders (1992) *Reflektioner kring rasism*. CEIFO: Stockholm.
- Lange, Anders & Charles Westin (1992) *Ungdomen om invandringen*. CEIFO: Stockholm.
- Lange, Anders & Charles Westin (1997) *Den mångtydiga toleransen*. CEIFO: Stockholm.
- Lazarsfeld, Paul (1937) "Some remarks on the typological procedures in social research", *Zeitschrift für Sozialforschung*, 6:1.
- Lazarsfeld, Paul (1941) "Remarks on administrative and critical communications research", *Studies in Philosophy and Social Science*, 9:1.
- Lazarsfeld, Paul (1969) "An episode in the history of social research: A memoir", i Donald Fleming & Bernard Bailyn (red.), *The Intellectual Migration: Europe and America, 1930–1960*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- Levin, Thomas Y. & Michael von der Linn (1994) "Elements of a radio theory: Adorno and the Princeton Radio Research Project", *The Musical Quarterly*, 78:2. <https://doi.org/10.1093/mq/78.2.316>
- Likert, Rensis (1932–33) "A technique for the measurement of attitudes", *Archives of Psychology*, 22:140.

- Löwander, Birgitta & Mirjam Hagström (2011) *Antisemitism och islamofobi – utbredning, orsaker och preventivt arbete*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Löwander, Birgitta, Anders Lange & Mikael Hjerm (2010) *Den mångtydiga intoleransen: En studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Malherek, Joseph (2022) *Free-Market Socialists: European Émigrés Who Made Capitalist Culture in America, 1918–1968*. Budapest: Central European University Press.
- Markard, Morus (1984) *Einstellung – Kritik eines sozialpsychologischen Grundkonzepts*. Campus: Frankfurt am Main.
- Markard, Morus (2006) "The concept of attitude", i Charles W. Tolman & Wolfgang Maiers (red.), *Critical Psychology: Contributions to an Historical Science of the Subject*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Meloan, Jos (1994) "A critical analysis of forty years of authoritarianism research: Did theory testing suffer from Cold War attitudes?", i Russel F. Farman (red.), *Nationalism, Ethnicity, and Identity: Cross National and Comparative Perspectives*. Transaction Publishers: New Brunswick.
- Meloan, Jos & Hans de Witte (1998) "Ray's last stand? Directiveness as moderate conservatism: A reply to John Ray", *Political Psychology*, 19:4. <https://www.jstor.org/stable/3791869>
- Meloan, Jos, Louk Hagendoorn, Quinten Raaijmakers & Lieuwe Visser (1990) "Ray's mission against the Adorno et al. authoritarianism theory: A reply to John Ray's 'Authoritarianism and political racism: A comment of Meloan, Hagendoorn, Raaijmakers, and Visser'", *Political Psychology*, 11:4. <https://doi.org/10.2307/3791487>
- Minkenbergh, Michael (2002) "The radical right in postsocialist Central and Eastern Europe: comparative observations and interpretations", *East European Politics and Societies*, 16:2. <https://doi.org/10.1177/088832540201600201>
- Morrison, David E. (1978) "Kultur and culture: The case of Theodor W. Adorno and Paul F. Lazarsfeld", *Social Research*, 45:2. <https://www.jstor.org/stable/40970336>
- Mudde, Cas (2002) *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester University Press: Manchester.
- Nancy, Jacques (2016) *EU-medborgare år 2016: Uppfattningar och förväntningar, kampen mot terrorism och radikaliserig*. Europaparlamentet: Bryssel.
- Norris, Gareth (2012) *The Developing Idea of The Authoritarian Personality: An Historical Review of the Scholarly Debate, 1950–2011*. The Edwin Mellen Press: Lewinston.
- Perrin, Andrew J. & Jeffrey K. Olick (red.) (2011) *Group Experiment and Other Writings: The Frankfurt School on Public Opinion in Postwar Germany*. Harvard University Press: Cambridge.
- Pooley, Jeff (2019) "Shils and the intellectuals", i Christopher Adair-Toteff & Stephen Turner (red.), *The Calling of Social Thought: Rediscovering the work of Edward Shils*. Manchester University Press: Manchester.
- Ray, John (1976) "Do authoritarians hold authoritarian attitudes?", *Human Relations*, 29:4. <https://doi.org/10.1177/001872677602900401>

- Ray, John (1983) "Reviving the problem of acquiescent response bias", *Journal of Social Psychology*, 121:1. <https://doi.org/10.1080/00224545.1983.9924470>
- Reimer-Gordinskaya, Katrin (2016) "Attitude and agency: Common roots, divergent methodologies, joint ventures?", i Johannes Kiess, Oliver Decker & Elmar Brähler (red.), *German Perspectives on Right-Wing Extremism: Challenges for Comparative Analysis*. Routledge: London.
- Renström, Emma (2020) *In Search of "Incels": Does Social Exclusion by Women Predict Right Wing Authoritarianism and Misogynic Attitudes in Men?* Presentation vid ISPP-konferensen i Lissabon, januari 2020.
- Ring, Jonas & Scarlett Morgenthau (2004) *Intolerans: Antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandringsfientliga tendenser bland unga*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Röpke, Andrea & Andreas Speit (red.) (2013) *Blut und Ehre: Geschichte und Gegenwart rechter Gewalt in Deutschland*. Ch. Links Verlag: Berlin.
- Sanford, R. Nevitt (1986) "A personal account of the study of authoritarianism: Comment on Samelson", *Journal of Social Issues*, 42:1. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1986.tb00217.x>
- Scheuregger, Daniel & Tim Spier (2007) "Working-class authoritarianism und die Wahl rechtspopulistischer Parteien", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 59. <https://doi.org/10.1007/s11577-007-0003-4>
- Severin, Jonas, Pieter Bevelander, Jonas Hjerm & Jonas Otterbeck (2014) *Tid för tolerans: En studie om vad skolelever i Sverige tycker om varandra och om samhället i stort*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Shepperd, Josh (2022) "Theodor Adorno, Paul Lazarsfeld, and the public interest mandate of early communications research, 1935–1941", *Communication Theory*, 32:1. <https://doi.org/10.1093/ct/qtab009>
- Shils, Edward A. (1954) "Authoritarianism: 'Right' and 'Left'", i Richard Christie & Marie Jahoda (red.), *Studies in the Scope and Method of "The Authoritarian Personality"*. The Free Press: Glencoe.
- Sidanius, Jim & Felicia Pratto (2001) *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Smith, M. Brewster (1950) "Review of *The Authoritarian Personality*", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 45:4. <https://doi.org/10.1037/h0051166>
- Smith, M. Brewster (1997) "The Authoritarian Personality: A re-review 46 years later", *Political Psychology*, 18:1. <https://www.jstor.org/stable/3791990>
- Smith, M. Brewster (2003) *For a Significant Social Psychology: The Collected Writings of M. Brewster Smith*. New York University Press: New York.
- Stefaniak, Anna & Paulina Górska (2018) "Syndrom międzygrupowej wrogości w Polskim Sondażu Uprzedzeń 2" ["Group focused enmity in Polish Prejudice Survey 2"], i Anna Stefaniak & Mikołaj Winiewski (red.), *Uprzedzenia w Polsce 2: Oblicza przemocy międzygrupowej* ["Prejudice in Poland 2: The face of intergroup violence"]. Liberi Libri: Warszawa.

- Stefaniak, Anna & Mikołaj Winiewski (red.) (2018) *Uprzedzenia w Polsce 2: Oblicza przemocy międzygrupowej* [”Prejudice in Poland 2: The face of intergroup violence”]. Liberi Libri: Warszawa.
- Stefaniak, Anna, Michał Bilewicz & Mikołaj Winiewski (red.) (2015) *Uprzedzenia w Polsce* [”Prejudice in Poland”]. Liberi Libri: Warszawa.
- Stefaniak, Anna, Katarzyna Malinowska & Marta Witkowska (2018) ”Kontakt międzygrupow i dystans społeczny – wyniki Polskiego Sondazu Uprzedzeń 2017” [”Intergroup contact and social distance: The results of the Polish Prejudice Survey 2017”], i Anna Stefaniak & Mikołaj Winiewski (red.), *Uprzedzenia w Polsce 2: Oblicza przemocy międzygrupowej* [”Prejudice in Poland 2: The face of intergroup violence”]. Liberi Libri: Warszawa.
- Stenner, Karen (2005) *The Authoritarian Dynamic*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Thalhammer, Eva, Vlasa Zucha, Edith Enzenhofer, Brigitte Salfinger & Günther Ogris (2001a) *Attitudes toward Minority Groups in the European Union: A Special Analysis of the Eurobarometer 2000 Survey on Behalf of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*. Sora: Wien.
- Thalhammer, Eva, Vlasa Zucha, Edith Enzenhofer, Brigitte Salfinger & Günther Ogris (2001b) *Attitudes toward Minority Groups in the European Union: A Special Analysis of the Eurobarometer 2000 Survey on Behalf of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia: Technical Report*. Sora: Wien.
- Thomas, William I. & Florian Znaniecki (1918) *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group: I*. The Gorham Press: Boston.
- Trankell, Arne (1975) ”Svenskars fördomar mot invandrare”, i Arne Trankell (red.), *Invandrarproblem*. PAN/Nordstedts: Stockholm.
- Uenal, Fatih, Robin Bergh, Jim Sidanius, Andreas Zick, Sasha Kimel & Jonas R. Kunst (2021) ”The nature of Islamophobia: A test of a tripartite view in five countries”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47:2. <https://doi.org/10.1177/0146167220922643>
- Wasserman, Janek (2014) *Black Vienna: The Radical Right in the Red City, 1918–1938*. Cornell University Press: Ithaka.
- Westin, Charles (1982) *Invandrarna i svenskarnas ögon: Egna föreställningar och andras eller opinionen som syntes: Delrapport från Diskrimineringsutredningen*. Liber Förlag/Allmänna förlaget: Stockholm.
- Westin, Charles (1984) *Majoritet om minoritet: En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige: En rapport från Diskrimineringsutredningen*. Liber Förlag: Stockholm.
- Westin, Charles (1987) *Den toleranta opinionen: Inställningen till invandrare 1987*. Delegationen för invandrarforskning: Stockholm.
- Wiggershaus, Rolf (1994) *The Frankfurt School: Its History, Theories and Political Significance*. Polity Press: London.
- Wilson, Glenn D. (red.) (1973) *The Psychology of Conservatism*. Academic Press: New York.

- Zick, Andreas & Beate Küpper (red.) (2009) *Group-Focused Enmity across Europe: Objectives, Method and First Results*. Institute for Interdisciplinary Research on Conflict and Violence, Universität Bielefeld.
- Zick, Andreas & Beate Küpper (red.) (2021) *Die geforderte Mitte: Rechtsextreme und demokratiegefährdende Einstellungen in Deutschland 2020/21*. Dietz Verlag: Bonn.
- Zick, Andreas, Beate Küpper & Andreas Hövermann (red.) (2011) *Intolerance, Prejudice and Discrimination: A European Report*. Friedrich-Ebert-Stiftung: Berlin.
- Zick, Andreas, Carina Wolf, Beate Küpper, Eldad Davidov, Peter Schmidt & Wilhelm Heitmeyer (2008) "The syndrome of group-focused enmity: the interrelation of prejudices tested with multiple cross-sectional and panel data", *Journal of Social Issues*, 64:2. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2008.00566.x>
- Zick, Andreas et al. (red.) (2014–21) *Rechtsextreme Einstellungen in Deutschland*, år 2014–2020/21. Dietz: Bonn.
- Ziehe, Thomas (1989) *Kulturanalyser: Ungdom, utbildning, modernitet*. Symposion: Stockholm och Stehag.

Det vita fältet

Samtida forskning om högerextremism

Serien *Det vita fältet* samlar svensk och internationell forskning om högerextremism, sedan den andra volymen i form av återkommande tematiska specialnummer i tidskriften *Arkiv*. I tidigare volymer kan man bland annat läsa författare som Wolfgang Benz, Peter Esaiasson, Mattias Gardell, Daniel Köhler, Cas Mudde, Diana Mulinari, Anders Neergaard, Jens Rydgren och Mathias Wäg.

Det vita fältet

Samtida forskning om högerextremism, Mats Deland, Fredrik Hertzberg & Thomas Hvitfeldt (red.), i skriftserien *Opuscula historica Upsaliensia* 2010
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-139645>

Det vita fältet II

Samtida forskning om högerextremism, Mats Deland, Paul Fuehrer & Fredrik Hertzberg (red.), specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 2 2013
<https://doi.org/10.13068/2000-6217.2>

Det vita fältet III

Samtida forskning om högerextremism, Mats Deland, Paul Fuehrer, Fredrik Hertzberg & Thomas Hvitfeldt (red.), specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 5 2016
<https://doi.org/10.13068/2000-6217.5>

Moderna klassiker

Marie Jahoda

Paul F. Lazarsfeld, Hans Zeisel

De arbetslösa i Marienthal

Arkiv förlag

De arbetslösa i Marienthal (*Die Arbeitslosen von Marienthal*) från 1933 är ett av samhällsvetenskapens mest legendariska arbeten. Studien lade grunden till mycket av dagens arbetslöshetsforskning och var banbrytande i sitt sätt att kombinera kvalitativa och kvantitativa data på ett sätt som fortfarande inspirerar. Den österrikiske sociologen Christian Fleck ger i sin inledning en introduktion till boken och författarna och svenske sociologen Paavo Bergman framhäver i sitt efterord Marienthalstudiens metodologiska och analytiska förtjänster.

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«